

اسلیمی

هدف‌های رفتاری: پس از پایان این فصل هنرجو باید بتواند :

- ۱- ساختمان اسلیمی (بند اسلیمی، سر اسلیمی، سربند) را توضیح دهد.
- ۲- سر اسلیمی را طراحی و توسازی نماید.
- ۳- انواع سربند اسلیمی را طراحی نماید.
- ۴- انواع ترکیب‌بندی سر اسلیمی و سربند را بر روی بند اجرا کند.
- ۵- انواع اسلیمی را نام ببرد و طراحی کند.
- ۶- ترکیب‌بندی‌های مختلفی از انواع اسلیمی، سربندها و بندها، را طراحی کند.

اسلیمی

بند اسلیمی

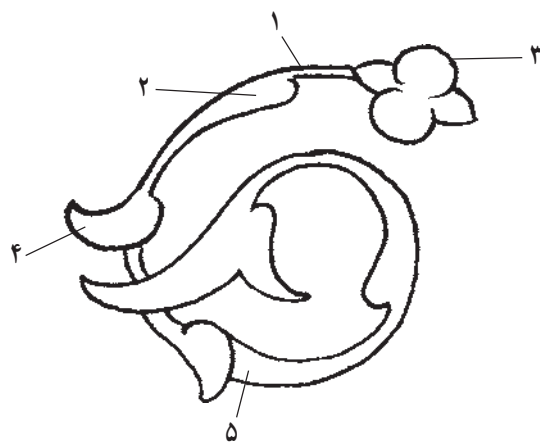
یادآوری: با توجه به اینکه روش طراحی و اجرای بند در اسلیمی و ختایی تفاوتی ندارد کلیه تعاریف و روش اجرای بند در بخش ختایی، در این بخش نیز صدق می‌کند.

سر اسلیمی: در دروس گذشته توضیح داده شده که طبیعت و آنچه در آن است دست مایه‌ی طراحان و هنرمندان بوده و هست. هنرمندان طراح با الهام از طبیعت و تغییر آن، طرح‌هایی را ویژه‌ی فرهنگ و هنر ملی و دینی خود به وجود می‌آورده‌اند. آنچه در بخش ختایی آورده شد، از طبیعت الهام گرفته شده بود. ولی کاملاً منطبق با طبیعت نبوده و نیست اما مصداق طبیعی دارد، مانند گل‌ها، غنچه و برگ‌ها ... ؛ ولی در طراحی اسلیمی‌ها مصداق واضح طبیعی وجود ندارد بلکه طرح اسلیمی آنقدر خلاصه و تغییر یافته است که مثال‌های ارائه شده همگی ثابت می‌کند که باید با دقت و احتیاط از آن سخن گفت. به طور مثال، سر اسلیمی ممکن است از درخت سرو، یا بادام، دندان بعضی از حیوانات وحشی و یا عاج فیل اقتباس شده

ساختمان اسلیمی

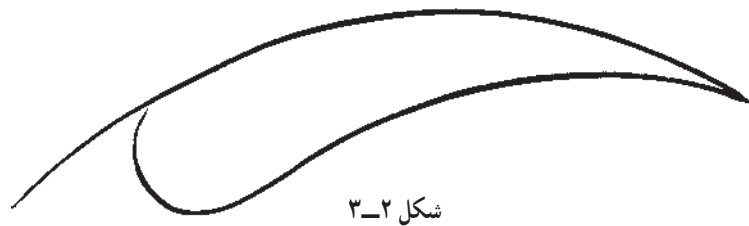
ساختمان اسلیمی از پنج قسمت تشکیل می‌شود :

- ۱- بند اسلیمی
- ۲- سر اسلیمی
- ۳- سربند اسلیمی
- ۴- زائده
- ۵- سر اسلیمی زائده‌دار

شکل ۱-۳

باشد (سراسلیمی بر دو نوع ساده و زائیده دار است).

شکل ۲-۳

مصادیق طبیعی طرح همراه با نمونه‌ی آن :

شکل ۳-۳

روش طراحی سراسلیمی

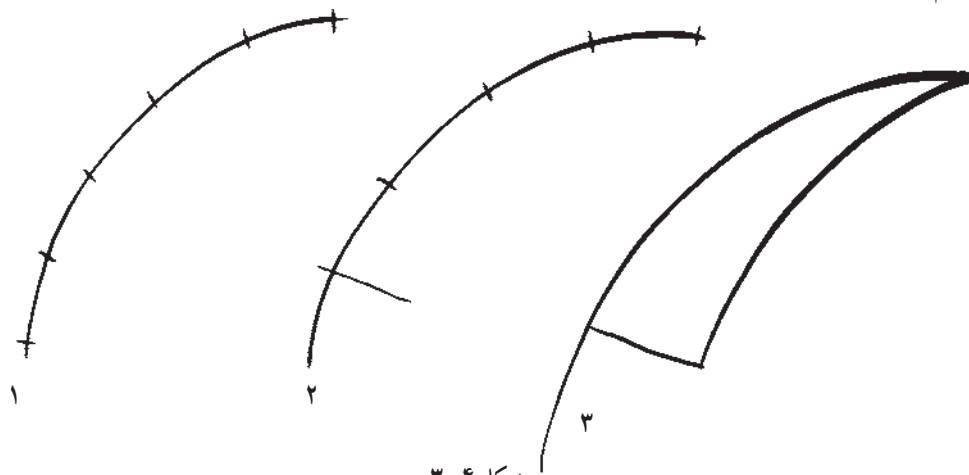
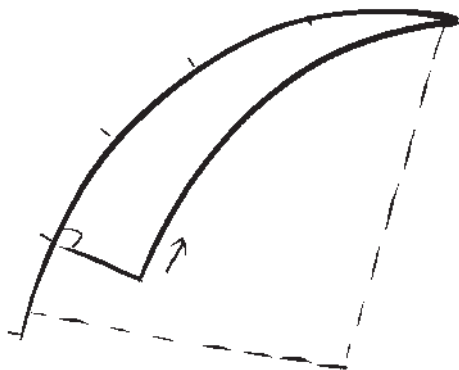
۱- ترسیم منحنی به اندازه‌ی تقریباً $\frac{1}{4}$ دایره ؛

۲- تقسیم منحنی به پنج قسمت مساوی ؛

۳- ترسیم قاعده‌ی اسلیمی به نسبت $\frac{1}{5}$ و قائم بر منحنی

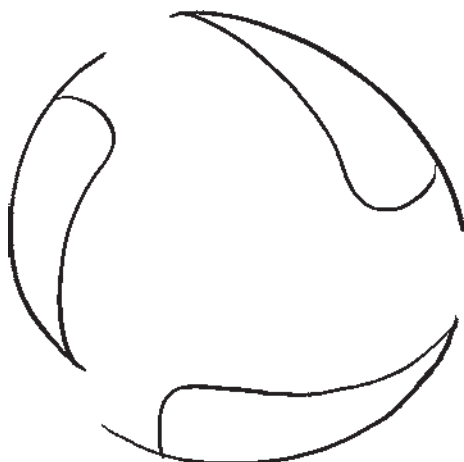
(مطابق شکل) ؛

۴- ترسیم منحنی پایین (مطابق شکل).

شکل ۴-۳

سپس برای کسب توانایی بیش تر و درک جهات مختلف، حرکت طرح آن را از جهات دیگر نیز تمرین نمایید.

شکل ۳-۶

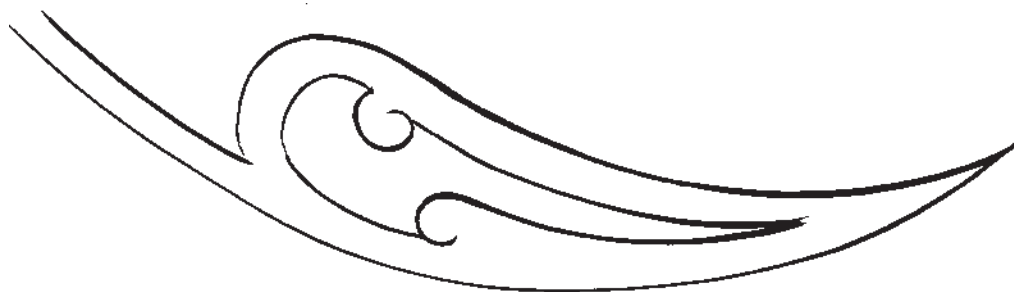
برای آمادگی بیش تر، طرح فوق را ابتدا از یک جهت، بدون استفاده از مراحل گفته شده تمرین کنید.

شکل ۳-۵

- ۱- ظرافت و دقت در طراحی نقوش اسلیمی بیش تر می شود.
- ۲- موجب ایجاد تنوع در نقوش اسلیمی می گردد.
- ۳- کاربرد نقوش را متنوع تر می سازد.

توسازی (ساخت و ساز درون اجزای اسلیمی):
توسازی، یکی از شیوه های ساخت و ساز داخلی فضاهای خالی اجزای اسلیمی است که با این روش :

شکل ۳-۷

تذکر: عناصر تشکیل دهنده ی توسازی، همان اشکال و در ساخت و ساز فضاهای خالی درون نقوش اسلیمی به کار اجزای خود اسلیمی است که در اندازه ی کوچک تر و ظریف تر می رود.

شکل ۳-۸ سراسلیمی زائیده دار

مراحل طراحی سر اسلیمی زائده دار :

شکل ۹-۳

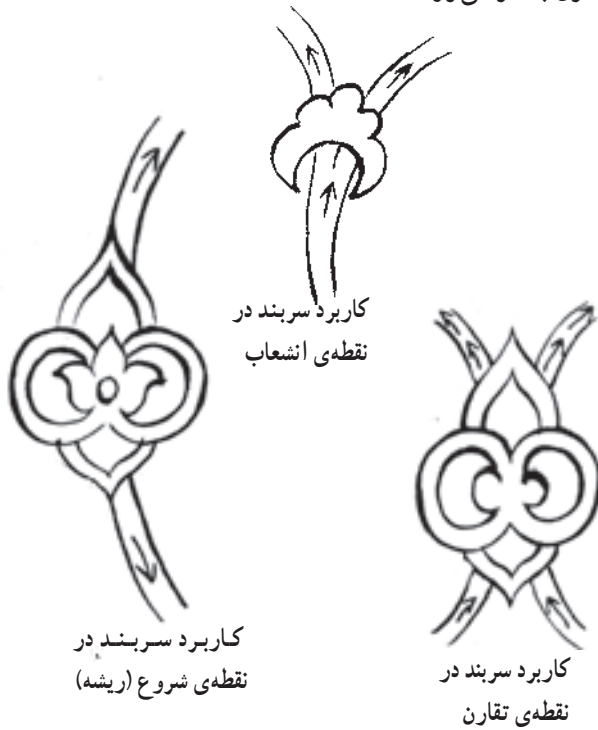
روش طراحی و ترکیب بندی سر اسلیمی بر روی بند :

شکل ۱۰-۳

سر بند اسلیمی

سر بند، نقشی است که برای اتصال، استحکام و پوشانیدن بندهای اسلیمی در نقطه‌ی شروع، نقطه‌ی انشعاب و نقطه‌ی تقارن به کار می‌رود.

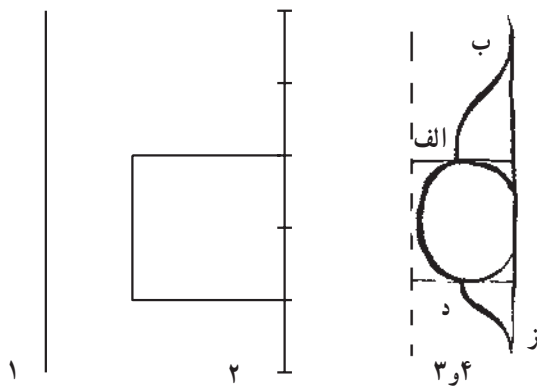

شکل ۱۱-۳

انواع سر بند: سر بندها دارای اشکال گوناگون اند. در این جا روش طراحی ۴ نمونه از آنها ارائه می‌شود :

الف - روش طراحی سر بند اسلیمی لوزی

۱- ترسیم خط قرینه :

شکل ۱۲-۳

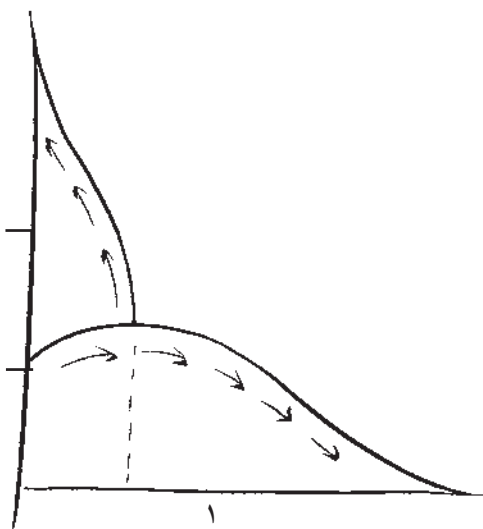
شکل ۳-۱۴

ب - روش طراحی سربند مثلثی

۱- ترسیم دو خط متقاطع با زاویه 90° به اندازه ی یکدیگر و ترسیم و تقسیم آن‌ها به سه و چهار قسمت مساوی (مطابق شکل)؛

۲- طراحی خطوط براساس تقسیم بندی و جهات حرکت خطوط؛

توجه: در سربند مقابل، خطوط با توجه به حرکت و گردش حرف S طراحی می‌گردد.

۲- تقسیم خط به پنج قسمت مساوی و ترسیم دو خط قائم بر خط تقارن به اندازه ی یک و نیم برابر واحد تقسیم شده ی خط؛

۳- ترسیم بیضی براساس فضای به دست آمده

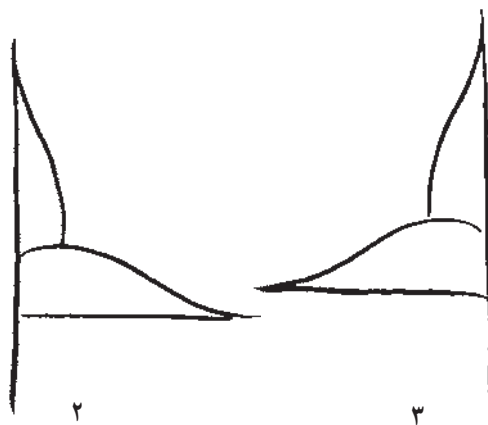
۴- اتصال نقطه ی (الف به ب) و (د به ز)

تمرین برای کسب مهارت بیش تر در طراحی شکل بالا بدون استفاده از روش تقسیم بندی، ضروری است.

۵- برای تکمیل طرح و شناخت تصویری آن، بخش قرینه ی طرح را نیز به همان روش طراحی و تمرین کنید.

شکل ۳-۱۳

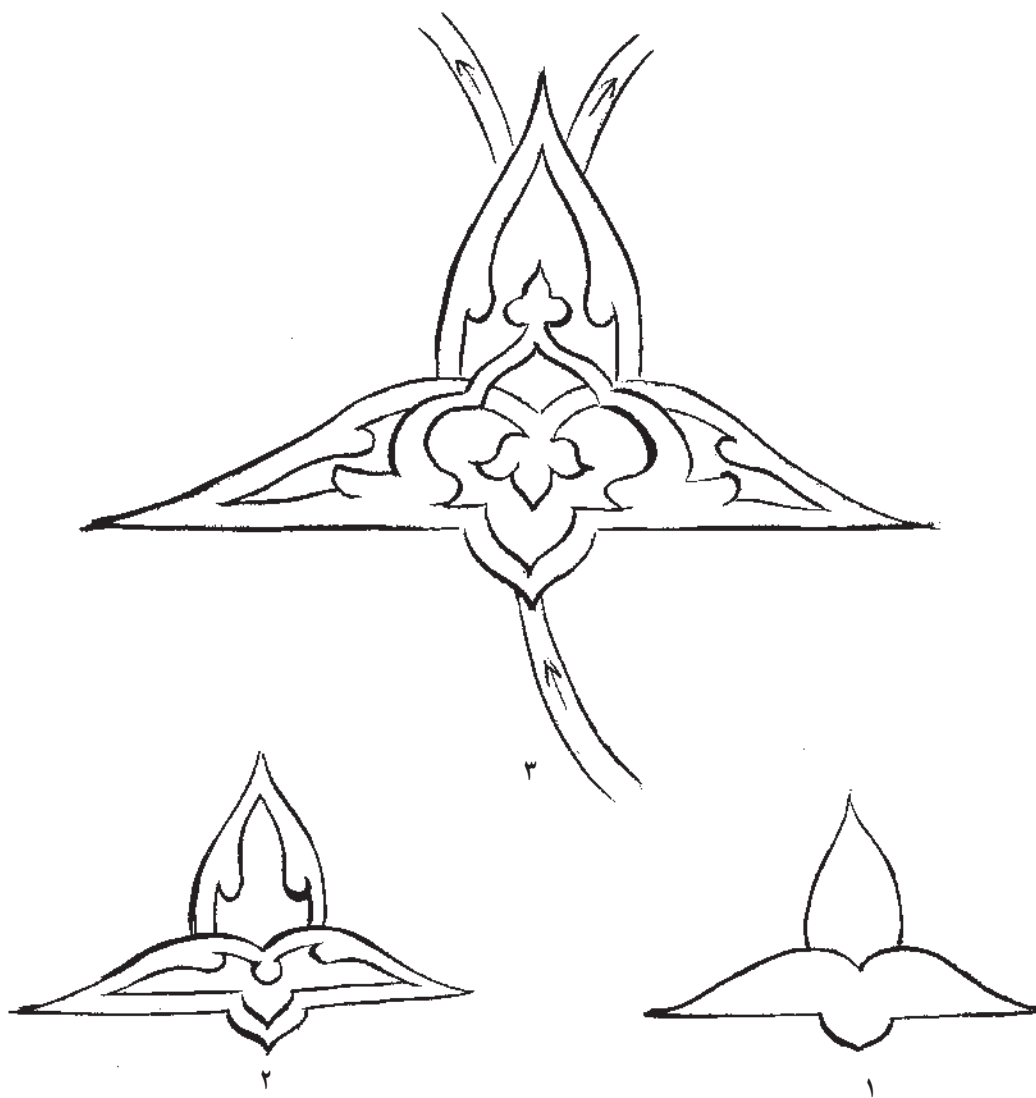

شکل ۳-۱۵

تمرین: نیمه ی مقابل طرح را مشابه تمرین ارائه شده طراحی کنید. در ضمن شما برای طراحی اشکال قرینه ای، معمولاً در اجرای یک جهت از طرح، موفق تر هستید. از این رو برای ایجاد توانایی یک سان در دست و فکر خویش، لازم است قسمت دیگر طرح بیش تر تمرین گردد تا توانایی شما در ارائه ی یک طرح و یا نقش کامل، به حدّ قابل قبولی برسد.

شکل ۳-۱۶

شکل ۱۷-۳

شکل ۱۸-۳

ج - روش طراحی سربند لاله‌ای: (این سربند را «بته جقه‌ای» نیز می‌نامند.)

قرینه شکل را مطابق دستور و روش گذشته کامل کنید و با مشاهده‌ی کامل شده، نوع و نام شکل مشخص می‌گردد.

۱- ترسیم زاویه ی 90° درجه و تقسیم آن به سه قسمت

۳۰ درجه ای

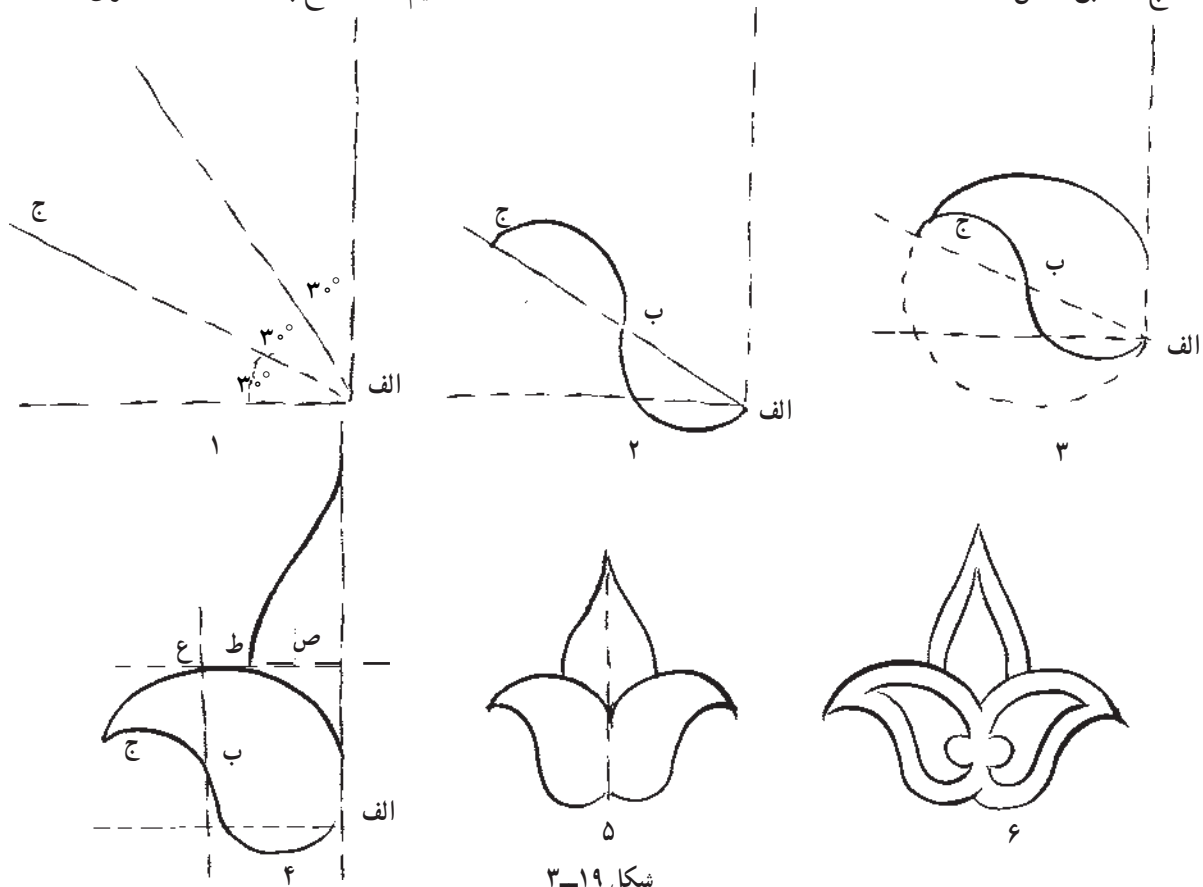
۳- ترسیم قوس الف، ع، ج (مطابق شکل)

۴- ترسیم و تعیین فاصله ی خط الف، د، س برابر با

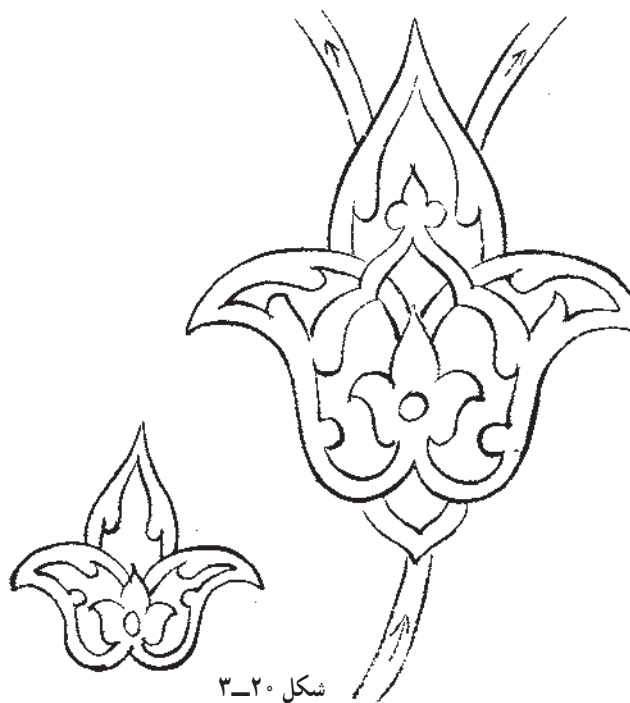
۲- طراحی دو منحنی معکوس و مساوی روی خط یکدیگر.

۵- تقسیم خط د، ع به سه قسمت مساوی

الف، ج (مطابق شکل)

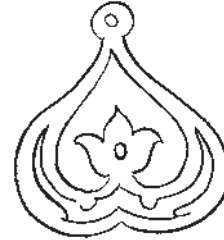

شکل ۱۹-۳

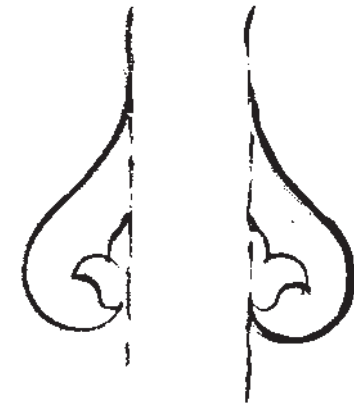

شکل ۲۰-۳

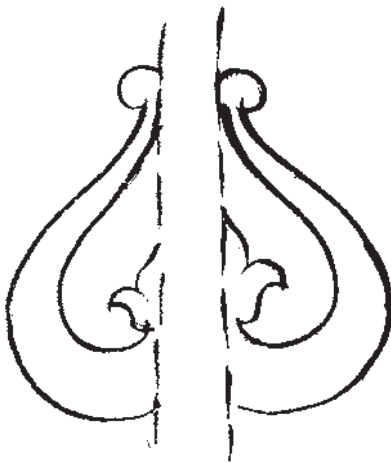
۶- ترسیم خط ط، س (مطابق شکل صفحه‌ی قبل)
 د- روش طراحی سربند صنوبری^۱: این سربند به دلیل لطافت و زیبایی خاصی که دارد و شکل کلی آن، که شبیه برگ درخت صنوبر است، به نام سربند صنوبری معروف است.

شکل ۲۱-۳

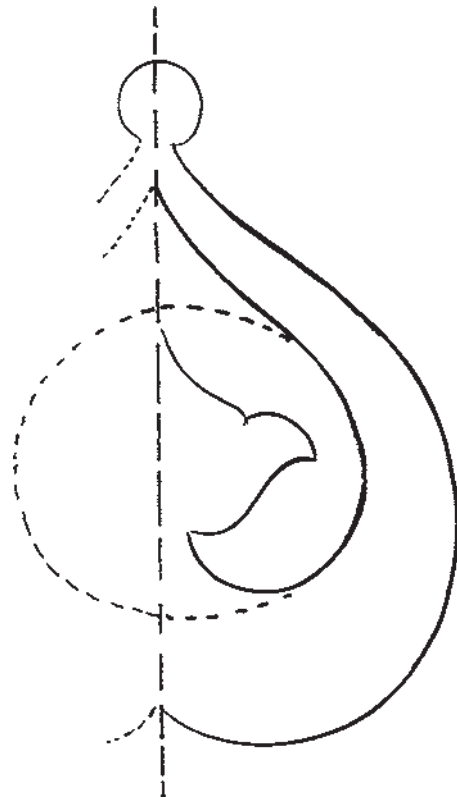

- ۱- ترسیم خط قرینه؛
- ۲- ترسیم دایره (مطابق شکل)؛
- ۳- طراحی قسمت پایینی و بالایی طرح؛
- ۴- طراحی سربند کوچک داخلی؛
- ۵- طراحی قسمت بیرونی (مطابق شکل).

شکل ۲۳-۳

طراحی قرینه‌ی شکل، مطابق روش طراحی سربندهای گفته شده تمرین گردد.

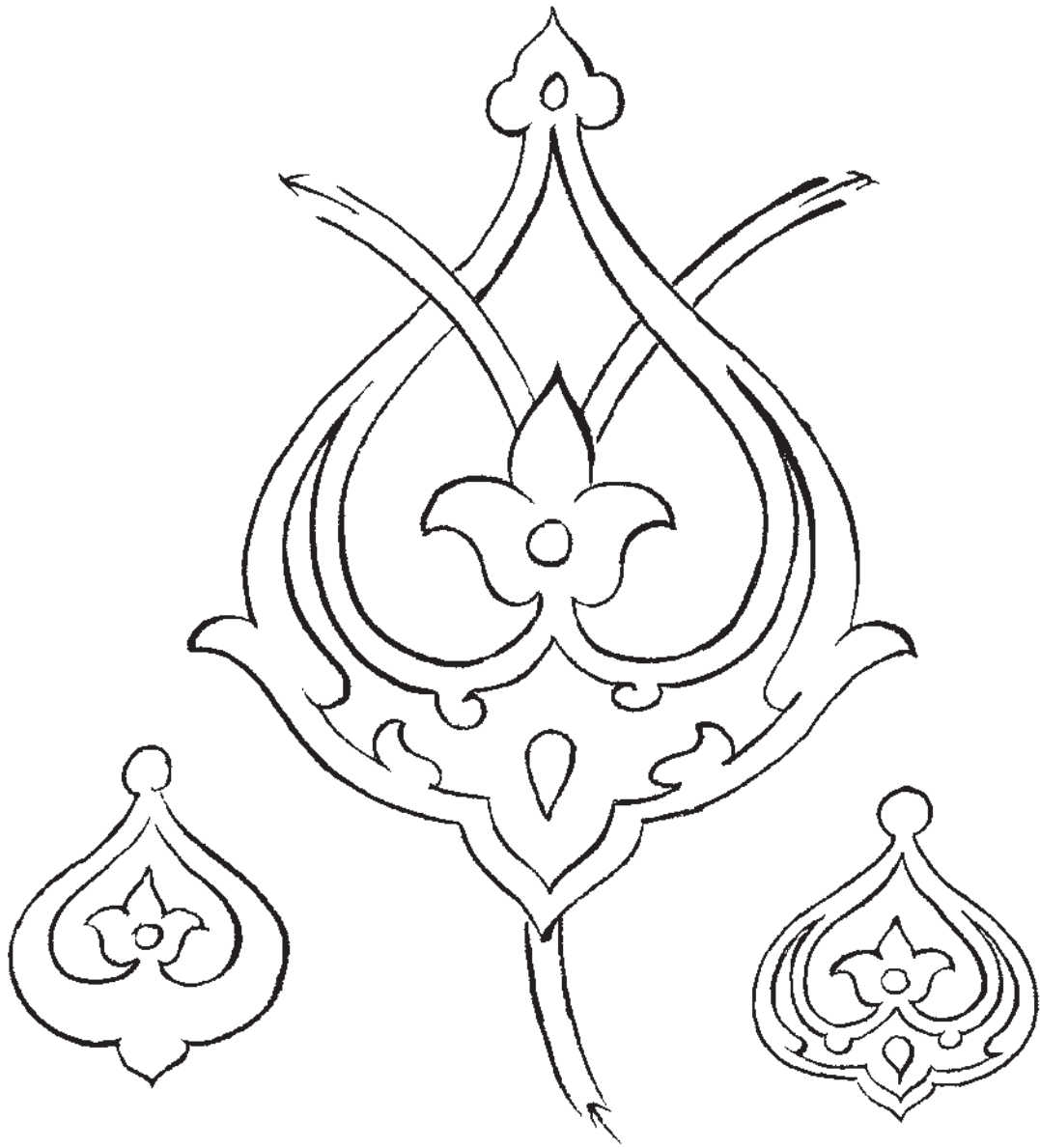
شکل ۲۲-۳

شکل ۲۴-۳

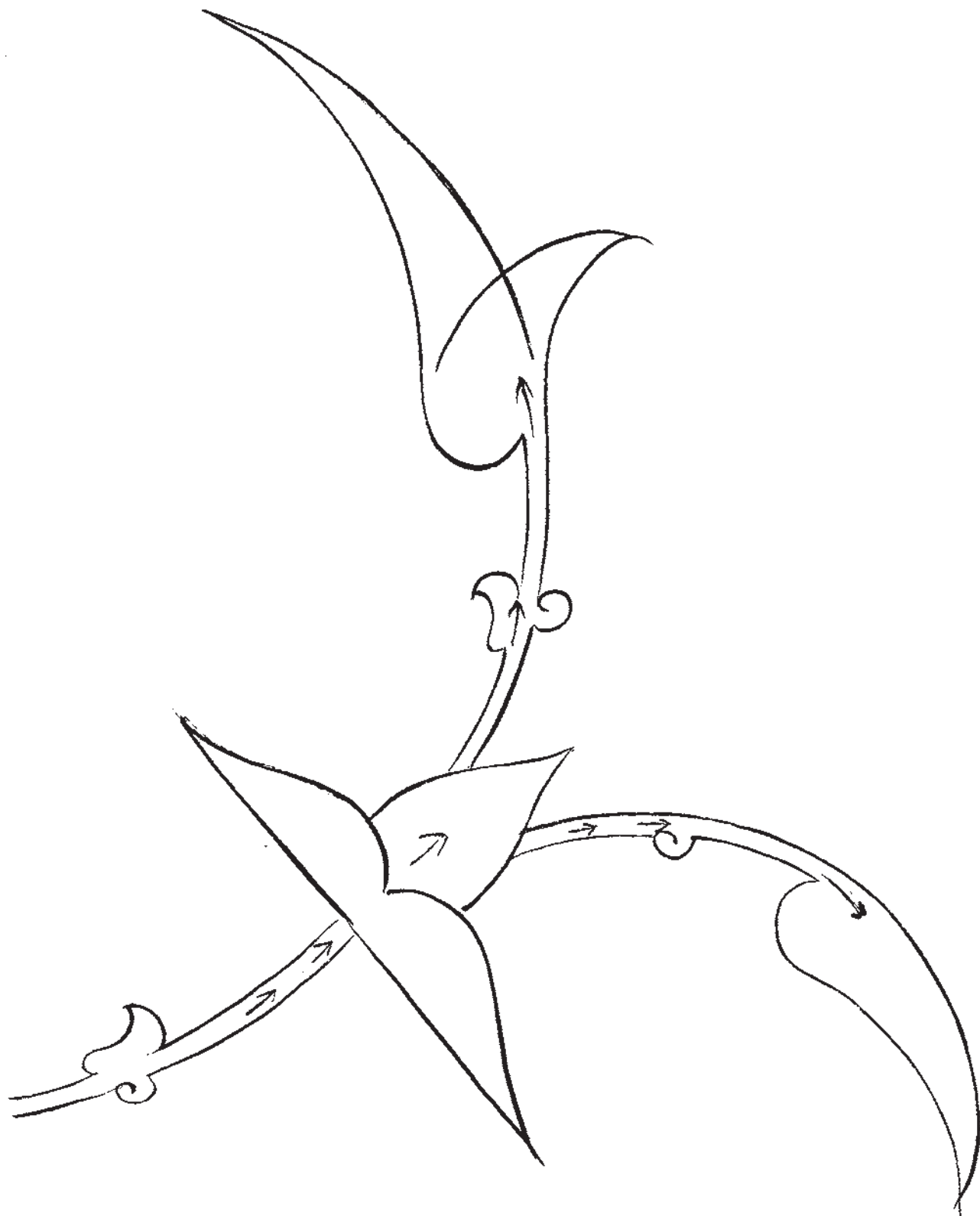
۱- به این سربند «قلب» یا «دل» هم گفته می‌شود.

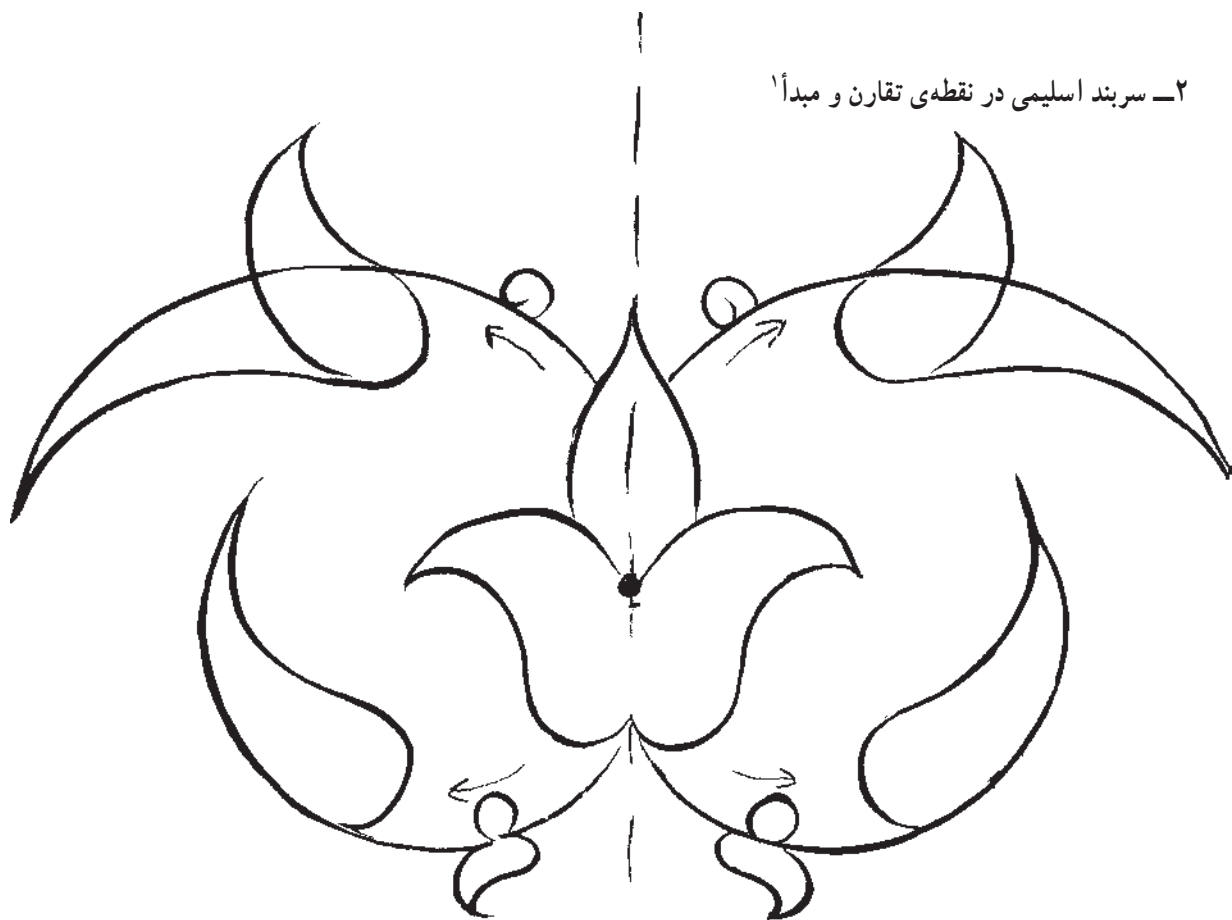
شکل ۲۵-۳ انواع سربندهای لاله‌ای

ترکیب‌بندی سراسلیمی و سرزند بر روی بند: با توجه
 ۱- نقطه‌ی انشعاب ۲- محل تقارن ۳- نقطه‌ی مبدأ یا
 به توضیحات گذشته، سرزند را در سه نقطه از بند می‌توان به کار
 ریشه و سراسلیمی در محل‌های مناسب بر روی بند اسلیمی
 استفاده می‌شود.
 برد.

شکل ۲۶-۳

۲- سربند اسلیمی در نقطه‌ی تقارن و مبدأ^۱

خط تقارن

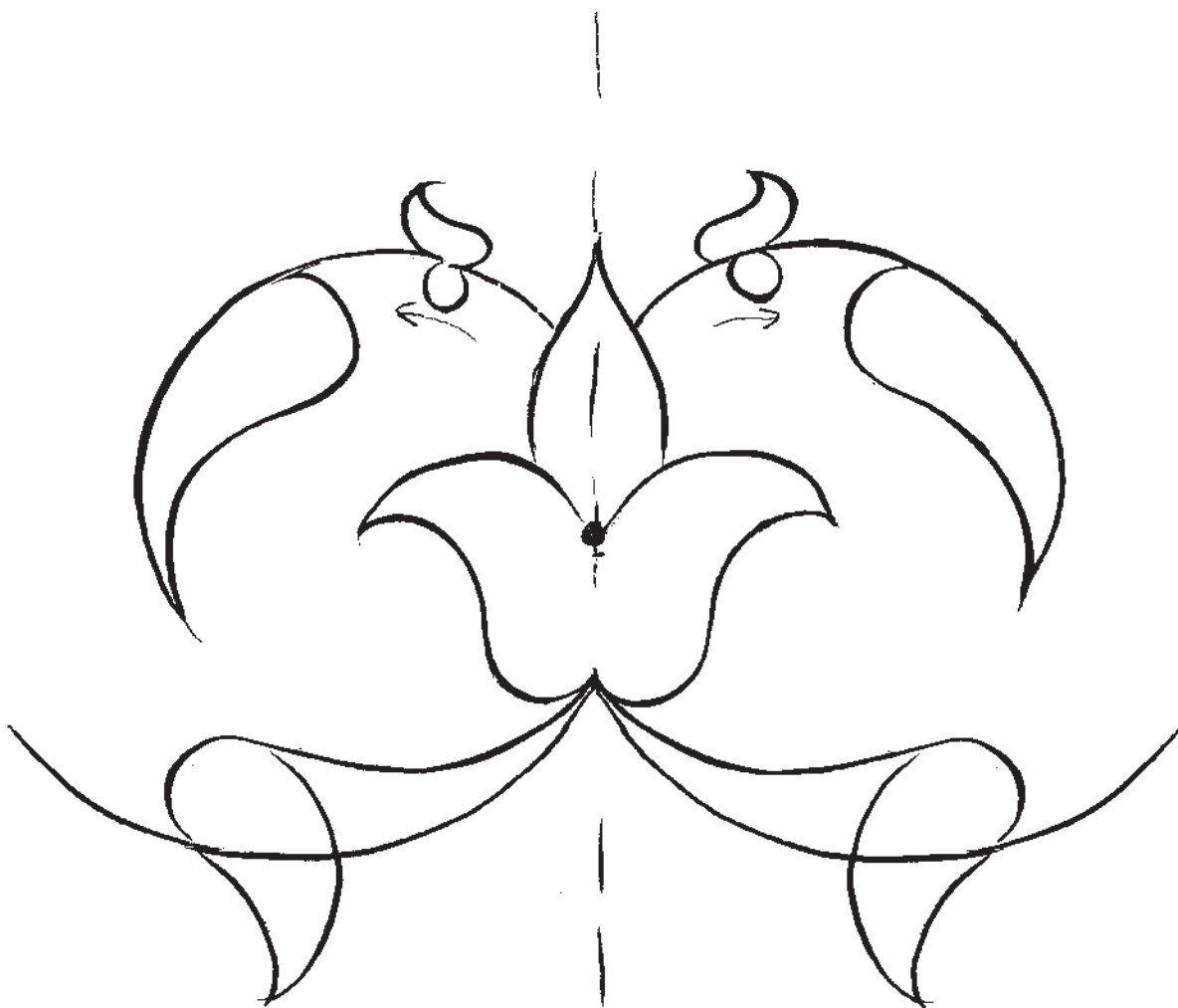
شکل ۲۷-۳

۱-۲ سربند اسلیمی در نقطه‌ی تقارن

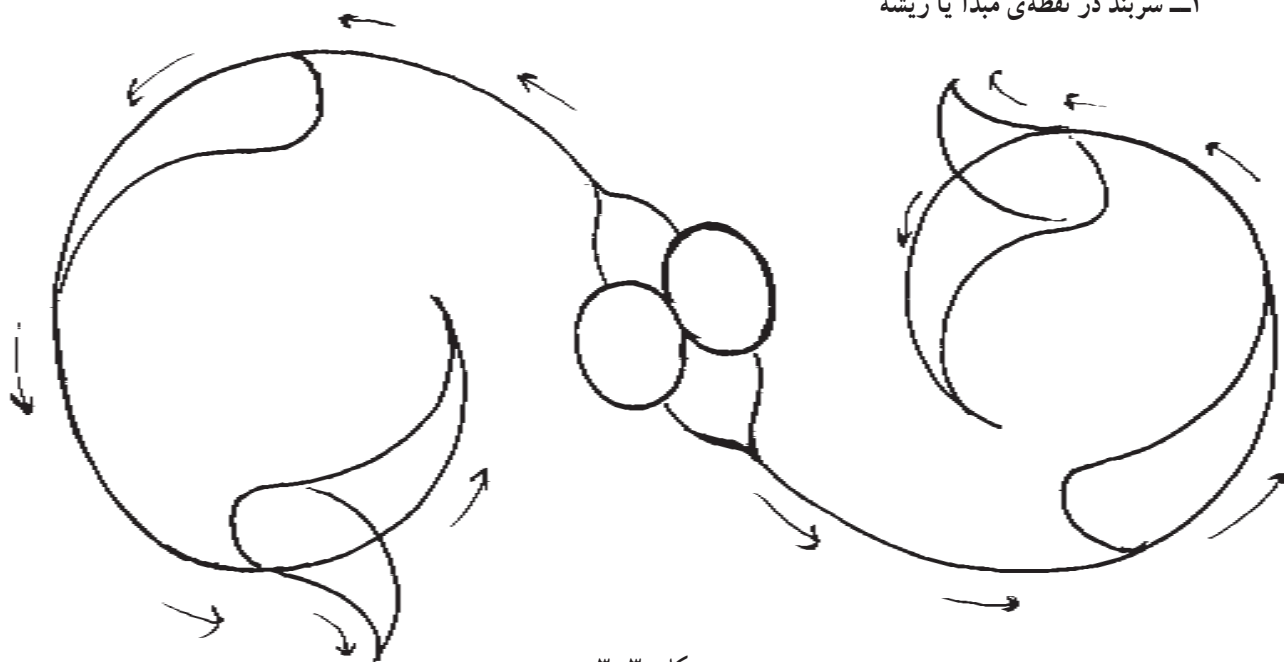
شکل ۲۸-۳

۱- گاهی اوقات نقطه‌ی تقارن می‌تواند نقطه‌ی مبدأ نیز باشد.

شکل ۲۹-۳

۳- سر بند در نقطه‌ی مبدأ یا ریشه

شکل ۳۰-۳

انواع اسلیمی

اسلیمی‌ها از نظر نقش دارای انواع و اجزای متنوعی هستند. برای شناخت دقیق‌تر این مجموعه، ابتدا به طبقه‌بندی کلی اسلیمی‌ها می‌پردازیم:

طبقه‌بندی اسلیمی‌ها از نظر نوع آن عبارت‌اند از:

۱- اسلیمی ساده

۲- اسلیمی خرطومی

۳- اسلیمی دهان‌اژدری

۴- اسلیمی پیچک

۵- اسلیمی ماری

شکل ۳۱-۳

۱- طراحی اسلیمی ساده

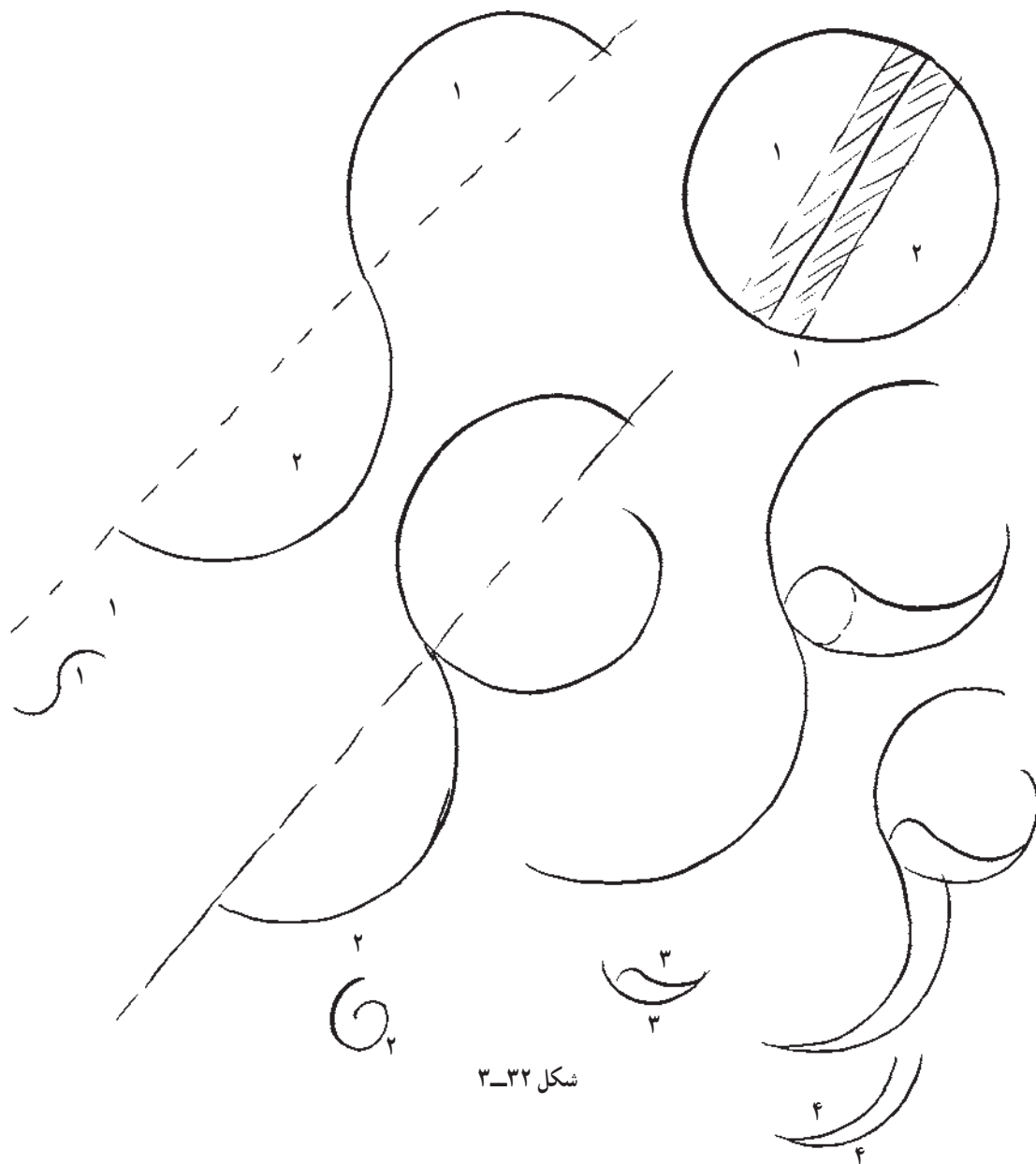
روش طراحی اسلیمی ساده

۱- ترسیم خط تقارن و تقسیم آن به دو قسمت مساوی

۲- طراحی دو قوس معکوس و متقارن بر روی دو

قسمت آن که اندازه‌ی هر یک $\frac{4}{5}$ نسبت شعاع خودشان باشد.

ضمناً اندازه‌ی قوس‌های ۱ و ۲ از نیم‌دایره کم‌تر است.

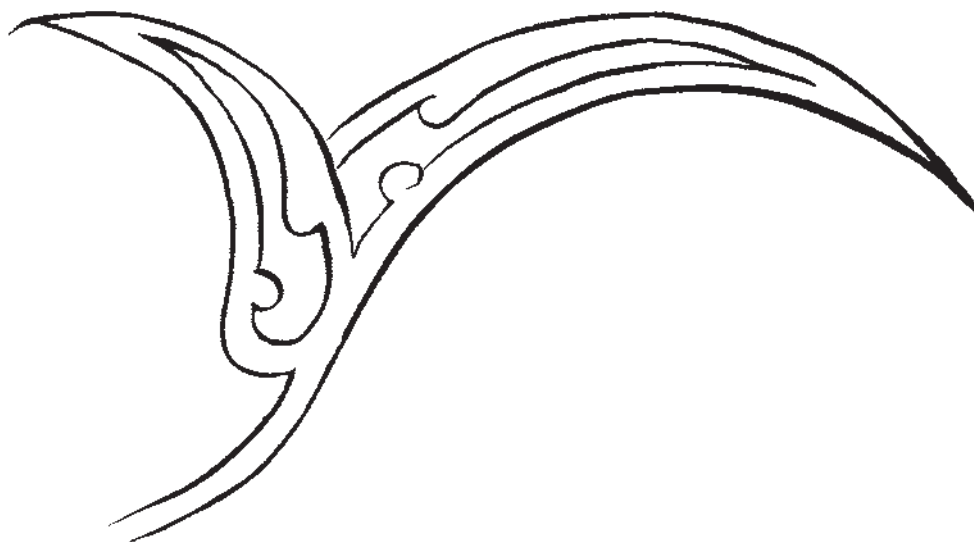

شکل ۳۲-۳

۵- طراحی تنه‌ی اسلیمی به ضخامت قطر دایره‌ی

۳- طراحی قوس حلزون (مطابق شکل)

۴- طراحی سراسلیمی از نقطه‌ی تقارن (مطابق شکل) سراسلیمی

شکل ۳-۳۳

زواید گاهی در تزئین سر و گاهی در تنه و یا هر دو همزمان صورت می‌گیرد.

۲- طراحی اسلیمی خرطومی

در طراحی این نوع اسلیمی، هنرمندان از خرطوم فیل

۲- نسبت اندازه‌ی قوس‌ها برابر است با $\frac{1}{4}$ قوس‌های

الهام گرفته‌اند و نقش شبیه سر فیل با خرطوم و عاج را به وجود آورده‌اند.

اصلی سر و تنه‌ی اسلیمی (مطابق توضیح زیر و شکل زیر)

پ، د برابر است با نصف ب، پ

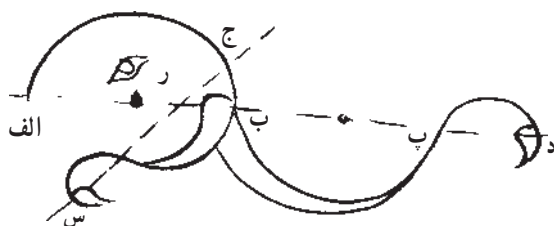
س، ر برابر است با نصف ر، ج

۳- برای تزئینات سر قوس‌های خرطومی شکل، اشکال

کوچکی شبیه سراسلیمی نیز می‌توانید بیفزایید.

شکل ۳-۳۴

شکل ۳-۳۵

روش طراحی

۱- مراحل کلی طرح، مشابه طراحی اسلیمی ساده است،

با توجه به این که زوایدی در دو قسمت سر و تنه‌ی اسلیمی

اضافه می‌گردد که در تغییر شکل و نام آن مؤثر است. این

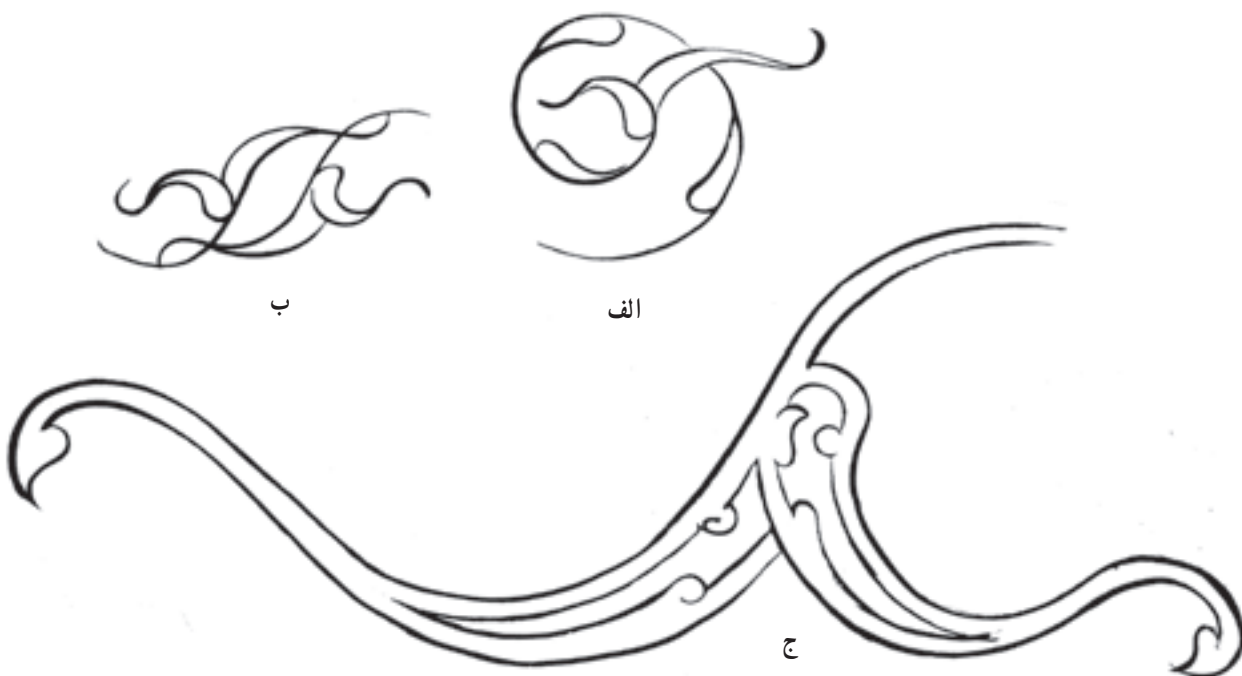
روش‌های مختلف کاربرد اسلیمی خرطومی

۱- ترکیب اسلیمی خرطومی با چند سراسلیمی بر روی

بند (الف)

۲- ترکیب دو اسلیمی خرطومی به صورت بازوبندی (ب)

۳- توسازی یا ساخت و ساز اسلیمی خرطومی (ج)

شکل ۳۶-۳

۳- اسلیمی دهان اژدری

این طرح بر اساس سرو دهان باز اژدها و یا تمساح

طراحی شده است.

شکل ۳۷-۳

اسلیمی دهان اژدری، دو نوع است :

الف - دهان اژدری ساده

ب - دهان اژدری پیچک دار

روش طراحی دهان اژدری ساده

۱- پایه ی طرح اولیه آن بر اساس طراحی اسلیمی

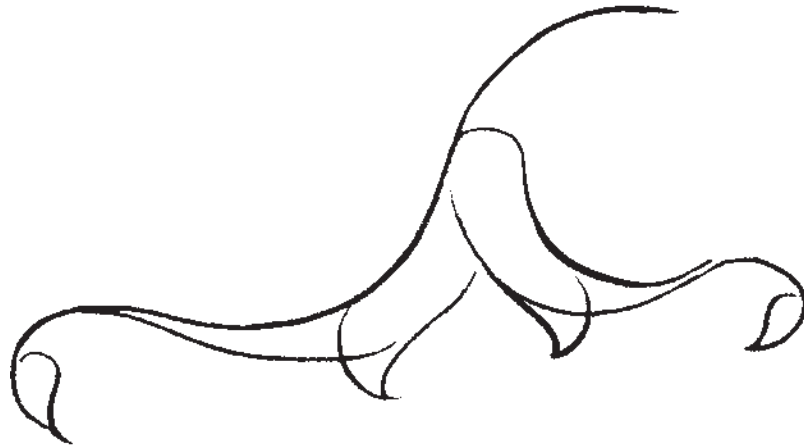
خرطومی است، با این تفاوت که در این جا دو زائده در حکم

فک بالا و پایین دهان اژدها به اسلیمی خرطومی اضافه شده و شکل و نام آن را تغییر داده است.

۲- محل خروج زائده ها درست از وسط قوس های

خارجی سر و تنه، از محل تقاطع خطوط آنها تا انتها (مطابق

شکل) است.

شکل ۳۸-۳

دلایل اضافه شدن زواید بر اسلیمی خرطومی عبارت اند

از :

۱- کاستن از حرکات طولانی قسمت های سر و تنه،

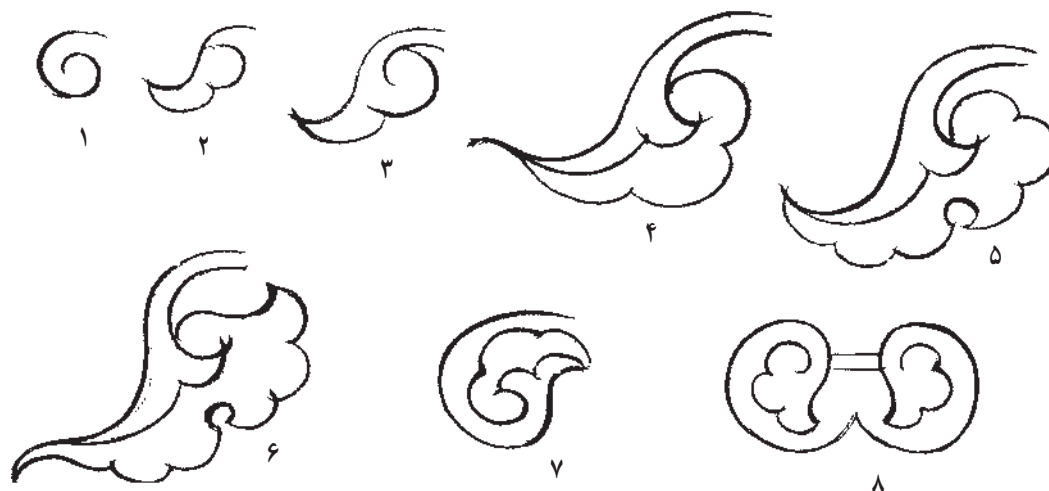
۲- ایجاد تنوع در شکل اسلیمی

شکل ۳۹-۳

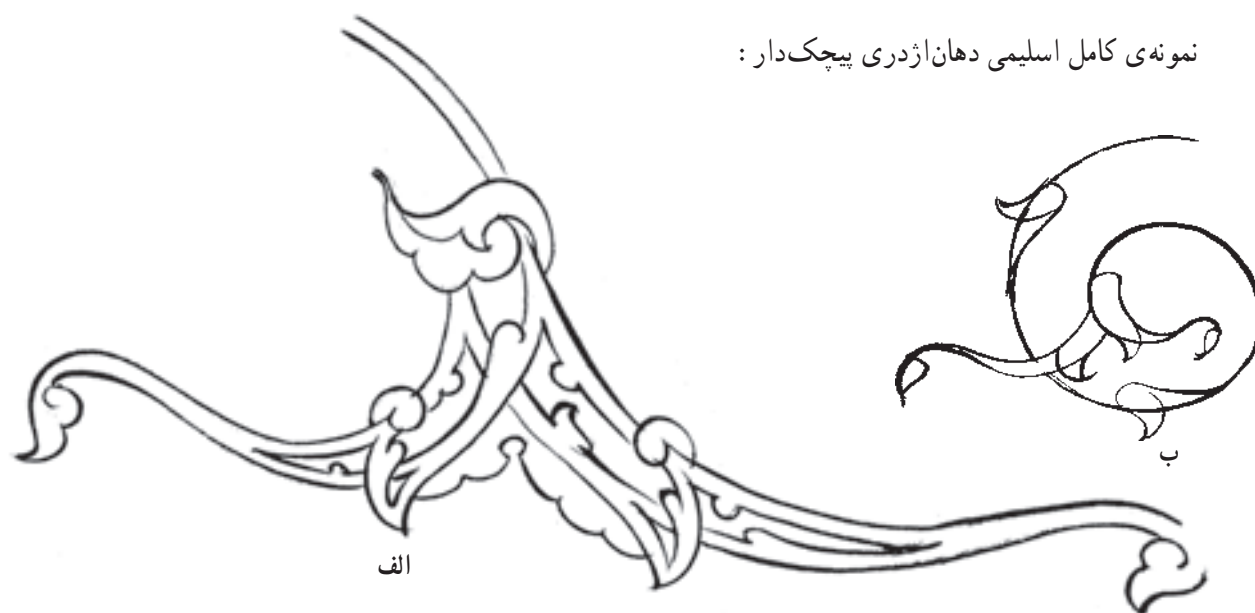

ب - روش طراحی اسلیمی دهان اژدری پیچک دار
 اسلیمی دهان اژدری پیچک دار با افزودن تزییناتی شبیه
 پیچک و پرده در دهانه و قسمت های مختلف اسلیمی
 دهان اژدری ساده به وجود می آید.

شکل ۳-۴۰ نمونه ی طراحی انواع پیچک

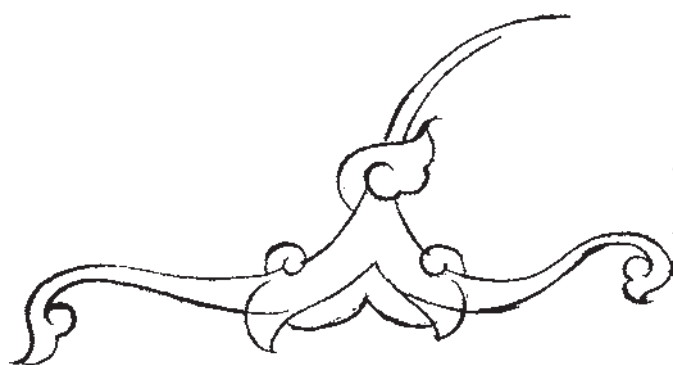
نمونه ی کامل اسلیمی دهان اژدری پیچک دار :

شکل ۳-۴۱ الف - اسلیمی دهان اژدری پیچک دار، ب - اسلیمی دهان اژدری بر روی بند

۴- اسلیمی پیچک

در طراحی این نوع از اسلیمی، محل انشعاب بند
 به صورتی زیبا ترسیم می گردد که دهانه ی ایجاد شده در انشعاب
 بند، به صورت یک اسلیمی جذاب و کاملاً تزیینی درمی آید و
 انواع پیچک و پرده، عامل تنوع و تزیین آن است.

شکل ۳-۴۲

روش طراحی اسلیمی پیچک

۱- طراحی دو قوس سر و تنه (مطابق شکل)

۲- ایجاد پرده در فضای باز دهانه‌ی انشعاب

۳- ایجاد تزئین دندان‌دهان‌اژدري

۴- افزودن پیچک‌ها و تزئینات لازم

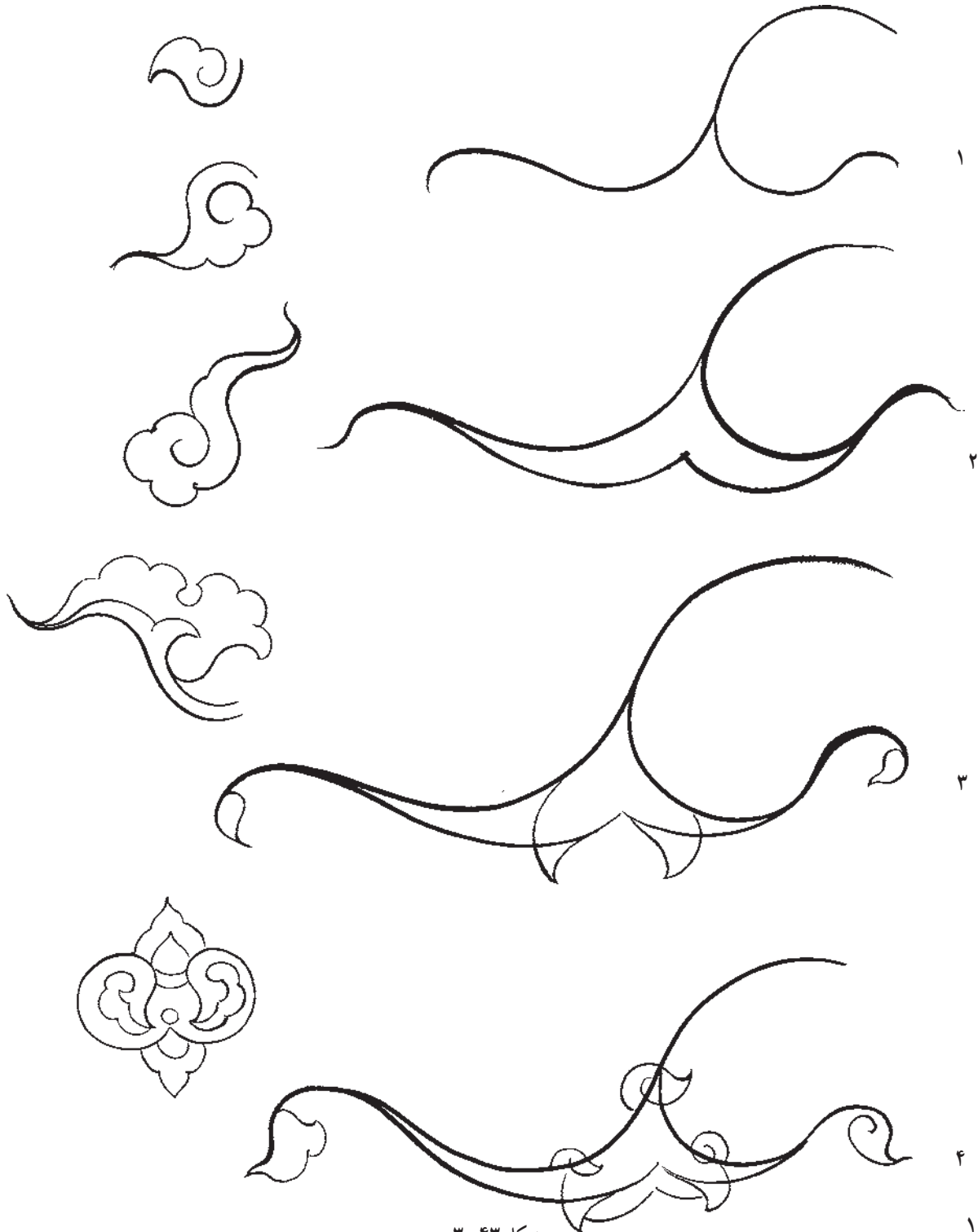
یادآوری: در این نوع اسلیمی از تزئینات و زواید دیگر

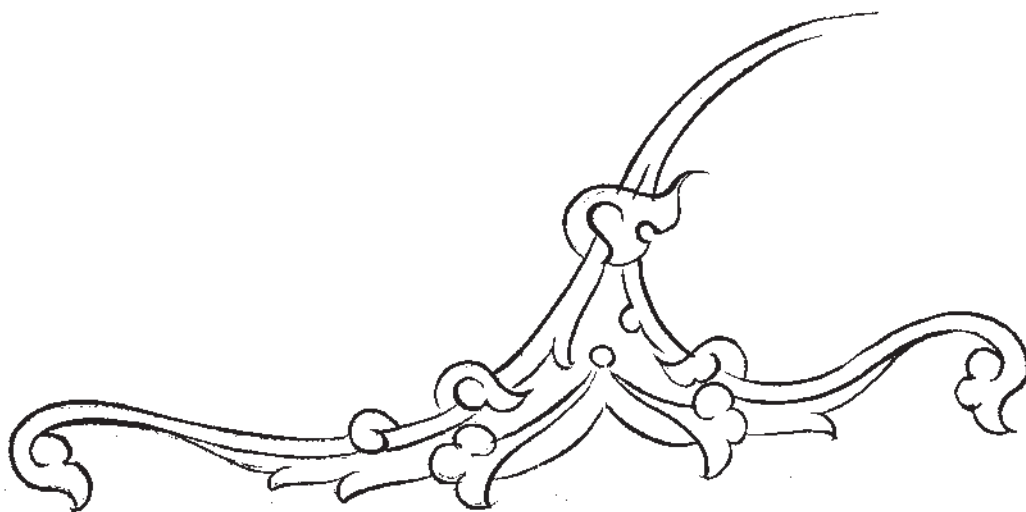
اسلیمی‌ها، در حدّ نیاز، استفاده می‌شود و هنرمند با زیرکی

تمام از زیبایی‌های حاصل از انشعابات و حرکات بند اسلیمی

استفاده می‌کند و به خلق آثار زیبایی می‌پردازد که این نوع

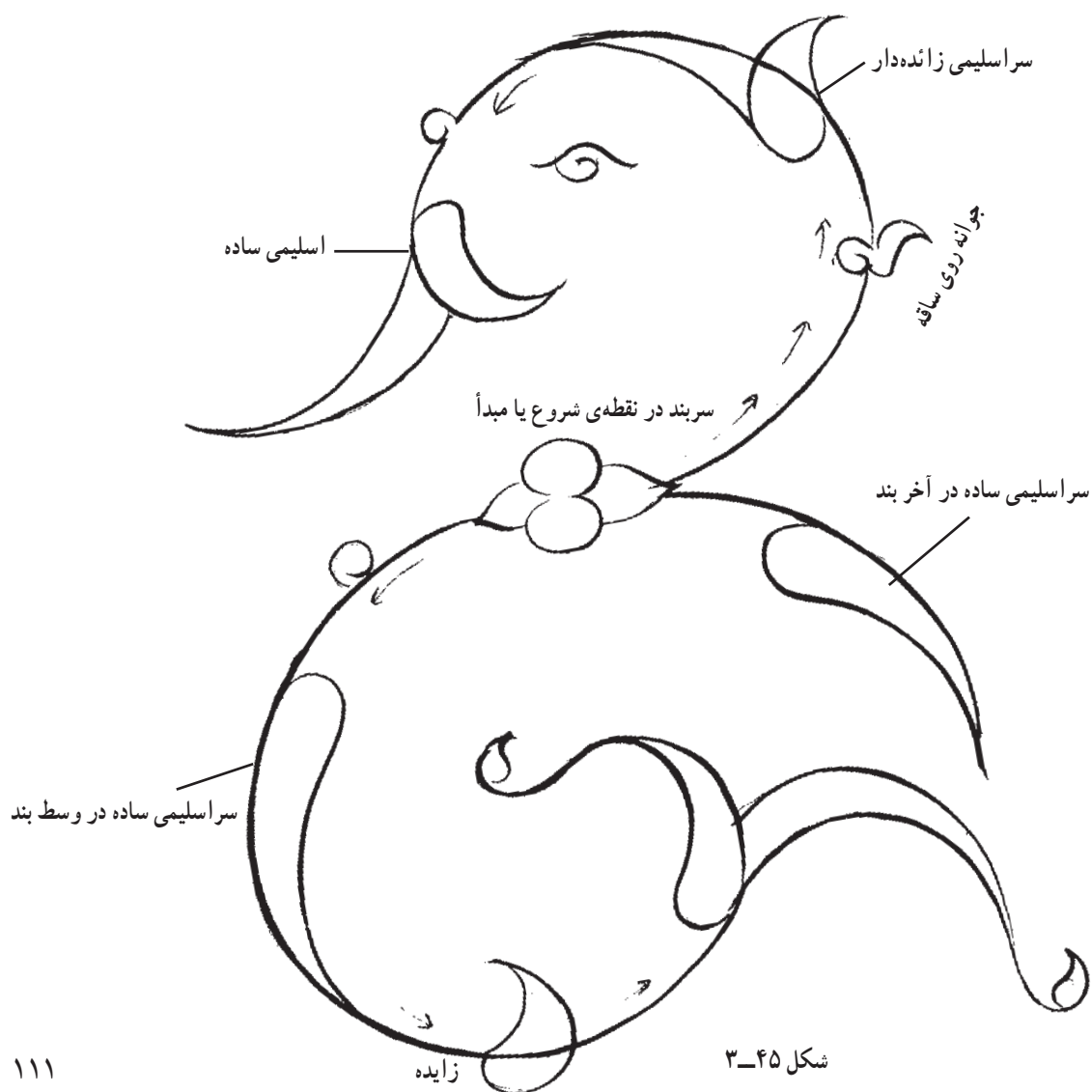
اسلیمی از نمونه‌های آن است.

شکل ۳-۴۴ طرح کامل اسلیمی پیچک

تمرین ۱: ترکیب بندی اسلیمی ساده با اسلیمی خرطومی که یک سر بند در آن نقطه قرار گرفته است، استفاده می شود و بر روی بند اسلیمی به صورت آزاد. چند سراسلیمی، به عنوان یک نوع از انواع ترکیب بند، در آن در این نوع ترکیب بندی، از دو بند معکوس از یک مبدأ، اجرا می گردد. در این جا، یک نمونه برای تمرین ارائه شده است.

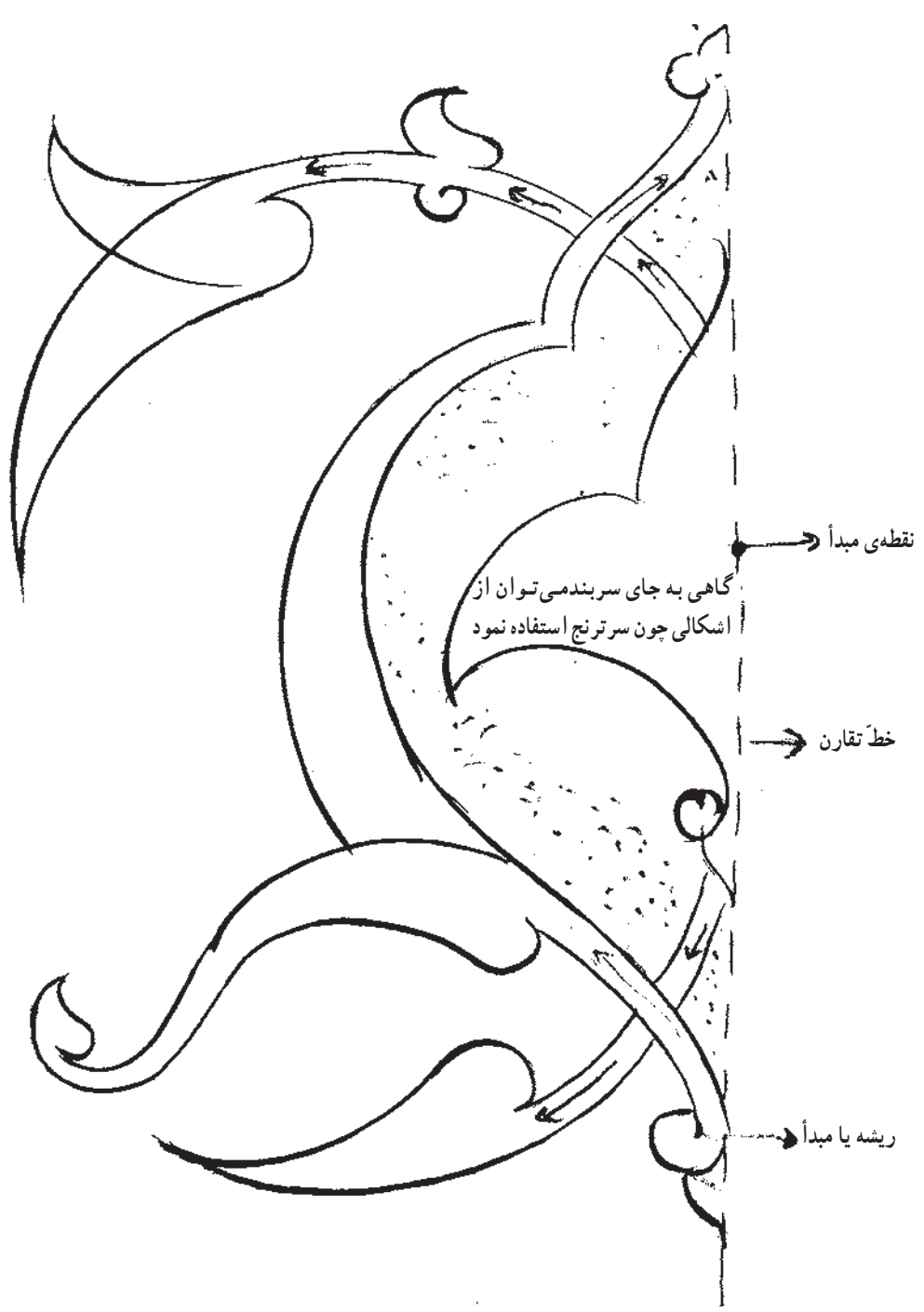

تمرین ۲: ترکیب بندی اسلیمی خرطومی بر خط تقارن و بند و سرهای اسلیمی ساده و زائیده دار. در این نمونه از انواع ترکیب بندی اسلیمی خرطومی و بند و سر اسلیمی ساده و زائیده دار با روش قرینه ای استفاده می شود.

در ضمن از ترکیب بندی اسلیمی ها با یکدیگر می توان اشکال جدیدی نیز به وجود آورد، مانند زمینه ی نقطه گذاری شده ی شکل زیر، که در صورت قرینه شدن، مانند یک سرترنج است.

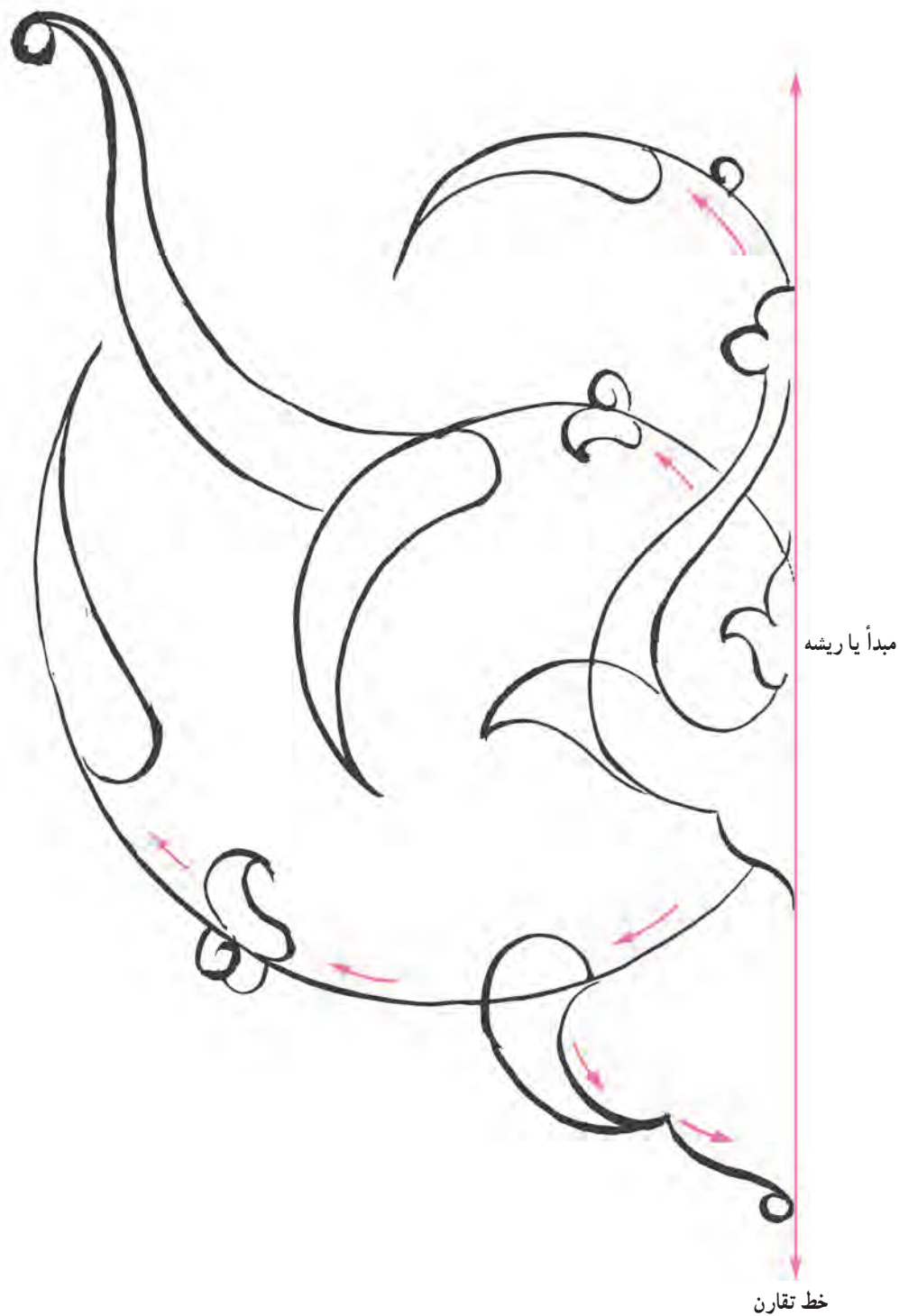
نقطه ی مبدأ
خط تقارن
ریشه یا مبدأ

گاهی به جای سربند می توان از اشکالی چون سرترنج استفاده نمود

شکل ۴۶-۳

تمرین ۳: ترکیب بندی اسلیمی خرطومی و سربند و سرهای اسلیمی و زائده. در این ترکیب بندی نقطه‌ی شروع اجزای بندها می‌تواند در وسط خط قرینه باشد. که سربند صنوبری در آن محل قرار می‌گیرد و در صورت کامل شدن قرینه، شکل یک پروانه را به وجود می‌آورد.

شکل ۴۷-۳

آیا می‌دانید ترکیب‌بندی در هنر اسلامی پیوندی با اندیشه، حرکت، بالندگی و زندگی دارد؟

چنان‌که بزرگان دین فرموده‌اند: «در هیچ راهی گام برندارید مگر با اندیشه و اندوخته‌هایی از آگاهی»^۱ در ترکیب‌بندی انواع نقوش اسلیمی و ختایی آغاز حرکت بیش‌تر با یک گل بزرگ و یا یک سربند محکم و استوار است و انتهای ساقه به یک غنچه یا برگ کوچک و تازه رُسته ختم می‌شود. این می‌تواند یادآوری یکی از مهم‌ترین نگرش‌های ما در زندگی باشد. گویی هنرمند مسلمان در تلاش است تا تفکر دینی خود را به گونه‌ای موزون و شاعرانه در طراحی خود بازگو نماید. بنابراین، گل بزرگ یا سربند می‌تواند نماد و سرچشمه‌ی آگاهی و استواری باشد، بندختایی یا اسلیمی در راستای هدف به منزله‌ی مسیر اصلی و شاخه‌های فرعی مانند تجربه‌های فردی در زندگی می‌ماند. نشان‌دن برگ نورسته و غنچه در انتهای ساقه را نیز می‌توان اشاره‌ای ظریف به امیدواری در مسیر حرکت دانست. گویا می‌خواهد به ما یادآوری کند که هرگاه با آگاهی در راهی قدم برداریم، دیگر ناامیدی و پریشانی جایی ندارد و می‌توانیم محکم و پایدار ادامه بدهیم و همواره، ضمن برخورداری از رحمت خداوند، در حرکت باشیم. همان‌گونه که در قرآن کریم آمده است: «از رحمت خداوند ناامید نشوید».^۲

تصویر ترکیب‌بندی نقوش اسلیمی و ختایی در کاشیکاری

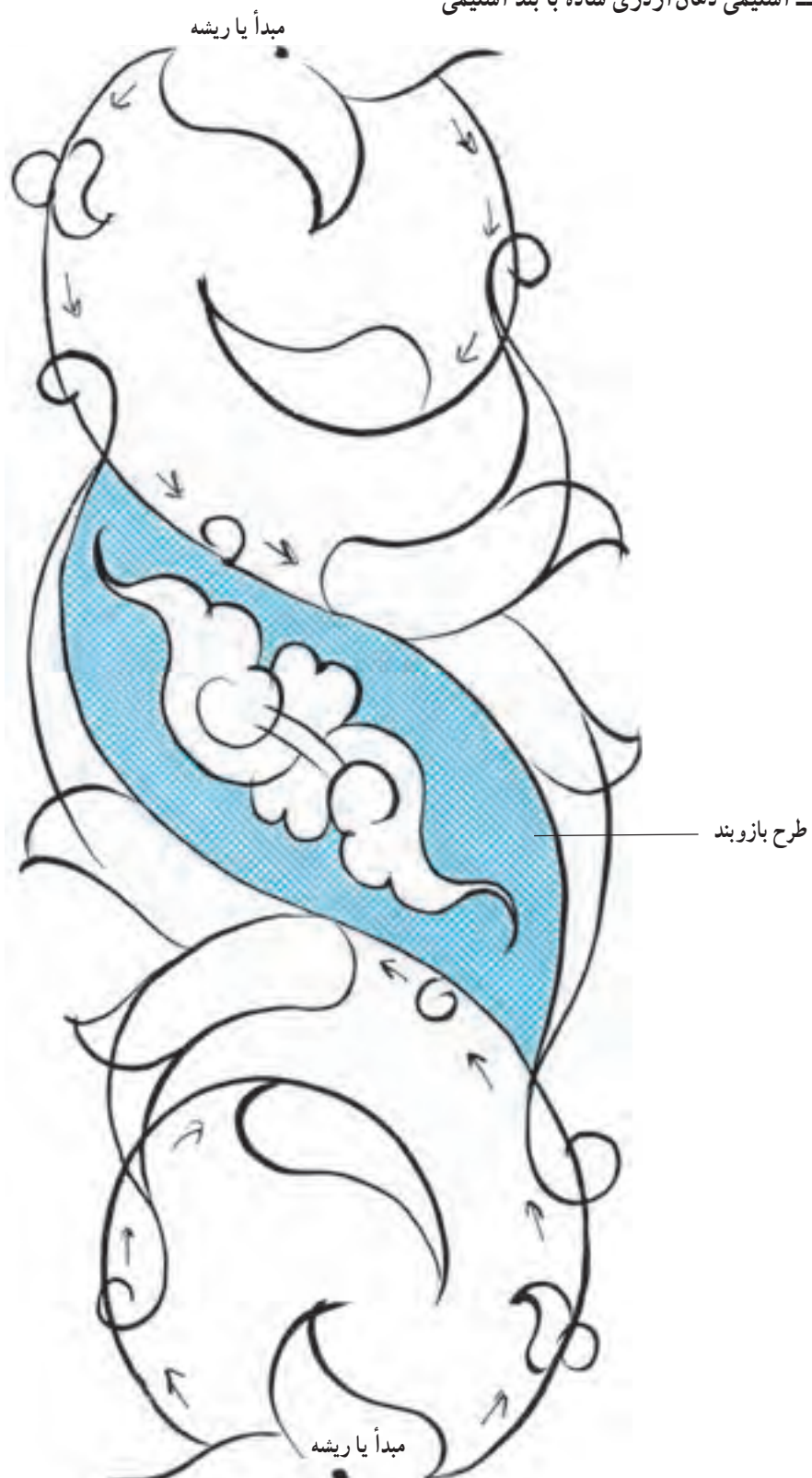
۱- از امام صادق(ع)

۲- لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ..... سوره‌ی مبارکه‌ی ص آیه‌ی ۵۳

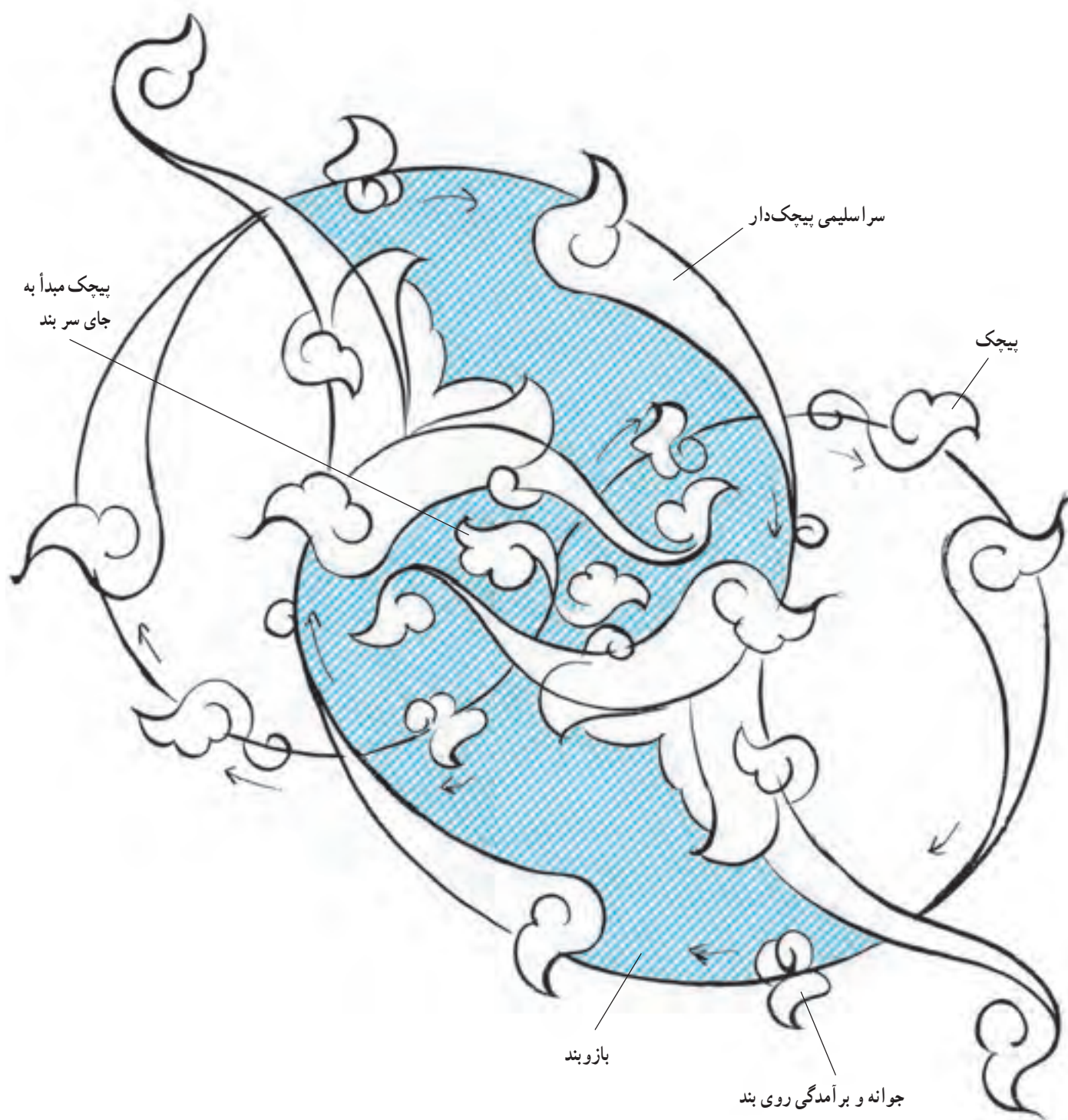

ترکیب بندی

الف — اسلیمی دهان اُردری ساده با بند اسلیمی

شکل ۴۸-۳

شکل ۴۹-۳

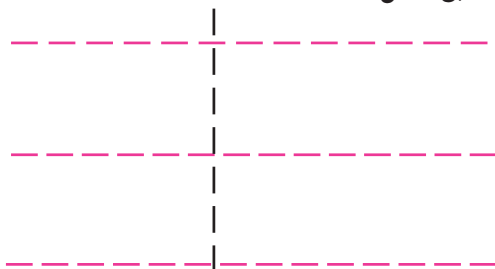

شکل ۳-۵۰

روش طراحی

- ۱- ترسیم خط تقارن و تقسیم آن به دو قسمت مساوی
- ۲- ترسیم سه خط از نقاط پاره خط تقارن با زاویه ی قائمه (مطابق شکل ۳-۵۱ الف).

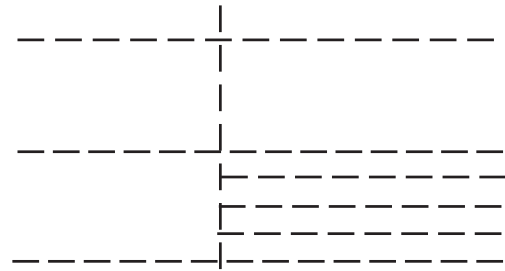

شکل ۳-۵۱ الف

اسلیمی ماری^۱: اسلیمی ماری، نوع دیگری از خانواده ی اسلیمی هاست. به دلیل شباهتی که با حرکت و شکل مار دارد به آن اسلیمی ماری گفته می شود و از نظر ساختمان ظاهری و شیوه ی طراحی و تزیینات با اسلیمی های نام برده متفاوت و مستقل از آن هاست. در طراحی آن از بند و سربند استفاده نمی شود و آزادانه در طراحی سنتی به کار می رود. جالب است بدانیم، همان طوری که مار خزنده ای است وحشی و مهار نشدنی و مستقل از دیگر جانوران و به صورت آزاد در طبیعت مشاهده می شود، اسلیمی ماری نیز با همین خصوصیات به صورت آزاد و مستقل طراحی می گردد.

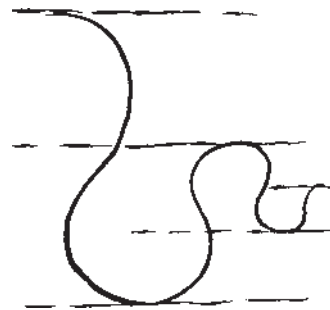
۱- به یکی از انواع اسلیمی ماری، که تزییناتی شبیه ابر دارد «اسلیمی ابری» یا «ابر چینی» نیز گفته می شود.

۳- تقسیم پاره خط پایینی به چهار قسمت مساوی و ترسیم خطوط دیگر آن (مطابق شکل ۳-۵۱ ب)

شکل ۳-۵۱ ب

۴- طراحی مقدماتی اسلیمی ماری (مطابق شکل ۳-۵۱ ج)

شکل ۳-۵۱ ج

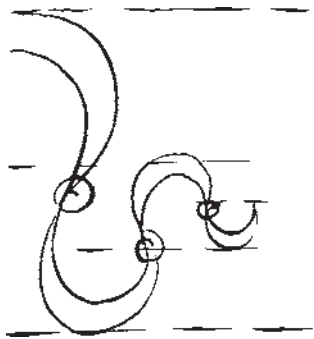
۵- طراحی قسمت داخلی

شکل ۳-۵۲

۶- افزودن پیچک‌های مختلف از بزرگ به کوچک در قسمت‌های پیچیده شده‌ی طرح.
قسمت دیگر طرح را به همین صورت طراحی کنید.
تمرین و ممارست لازم و ضروری است.

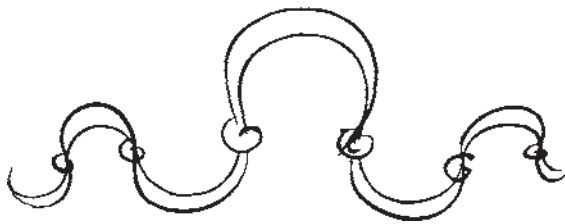
- ۱- طراحی قوس بیرونی
- ۲- طراحی ضخامت یا قوس داخلی
- ۳- طراحی پیچک

شکل ۳-۵۳

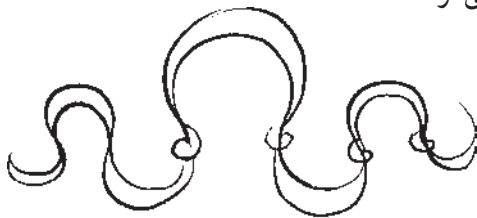
انواع اسلیمی ماری: اسلیمی ماری بر دو نوع است:
الف - غیر متقارن ب - متقارن

الف - اسلیمی ماری غیر متقارن: در این نوع، حرکت مار تقلید می‌شود ولی کاملاً آزادانه است و برای پرکردن فضاهای خالی طراحی می‌گردد. از این رو، به هر شکلی که طراح مد نظر داشته باشد قابل اجراست.

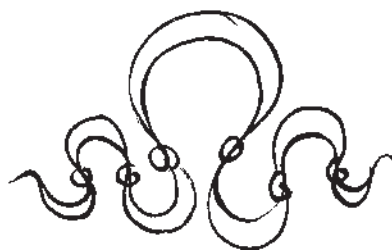

شکل ۳-۵۴

ب - اسلیمی ماری متقارن: این نوع اسلیمی با روش قرینه‌ای طراحی می‌شود و محور طراحی در این نقش خط تقارن است و به دو صورت، با قوس‌های باز و یا بسته، اجرا می‌گردد.

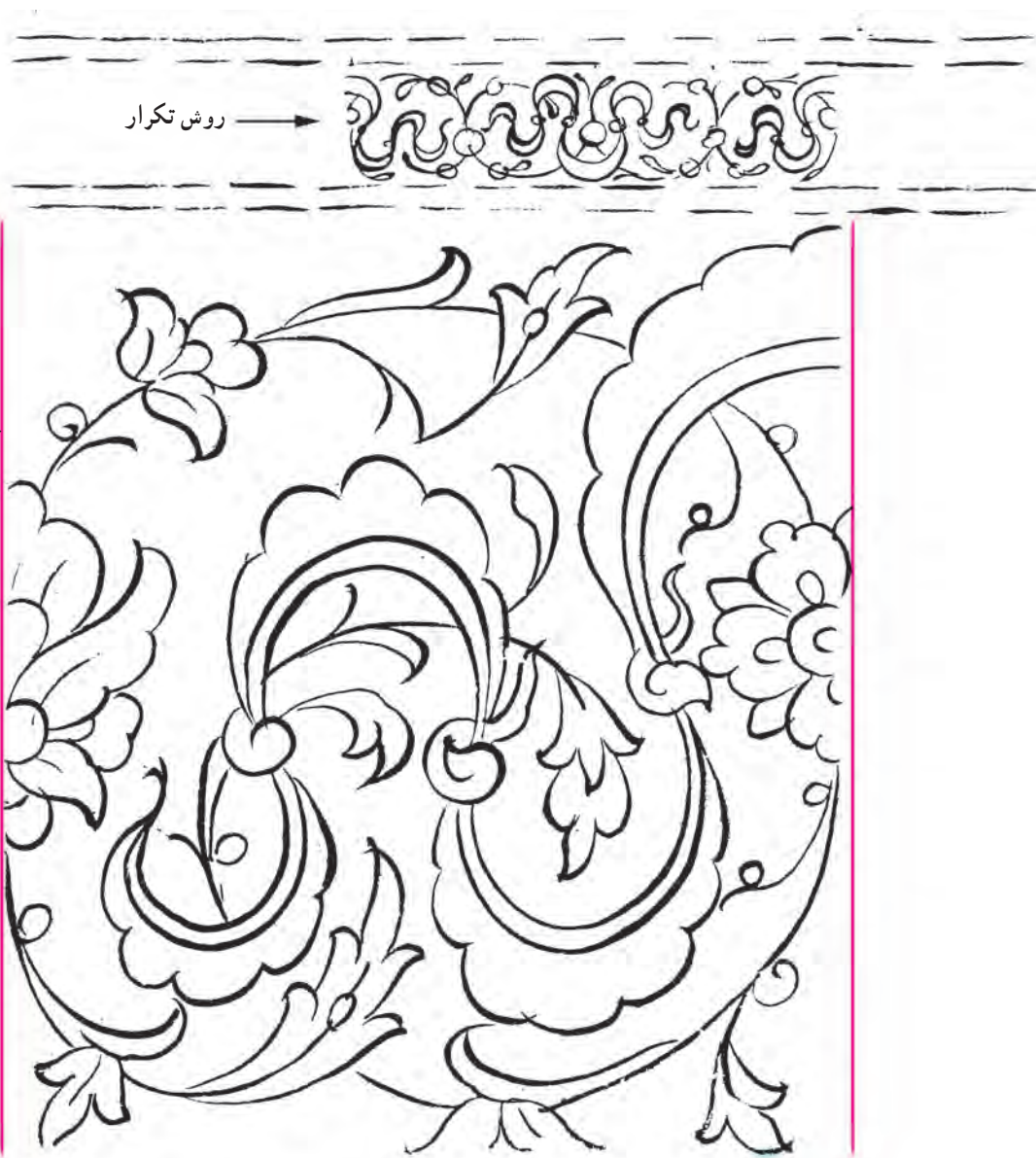

شکل ۳-۵۵ الف - اسلیمی ماری باز

شکل ۵۵-۳ ب - اسلیمی ماری بسته

ترکیب بندی اسلیمی ماری متقارن با بند ختایی:

شکل ۵۶-۳

خودآزمایی

- ۱- ساختمان اسلیمی (بند اسلیمی، سراسلیمی، سربند اسلیمی) را توضیح دهید.
- ۲- سراسلیمی را طراحی و توسازی کنید.
- ۳- انواع سربند اسلیمی را طراحی کنید.
- ۴- انواع ترکیب بندی سراسلیمی و سربند را بر روی بند اجرا کنید.
- ۵- انواع اسلیمی را نام ببرید و طراحی کنید.
- ۶- ترکیب بندی های مختلفی از انواع اسلیمی، سربندها و بندها را طراحی کنید.

متن و حاشیه

هدف‌های رفتاری: پس از پایان این فصل هنرجو باید بتواند :

- ۱- اشکال مختلف حاشیه را توضیح دهد.
- ۲- انواع حاشیه را توضیح دهد.
- ۳- حاشیه‌های نقش‌دار را نام ببرد.
- ۴- اجزای حاشیه (برگردان، واگیره و انواع آن، گوشه و انواع آن) را طراحی کند.
- ۵- متن و اجزای آن را تفکیک کند.
- ۶- انواع روش‌های پر نمودن زمینه را شرح دهد.

متن و حاشیه

اجرای طرح در زمینه

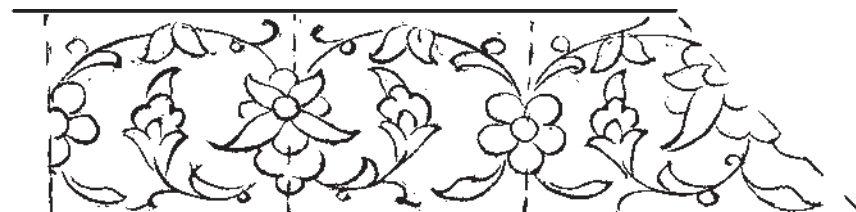
را در طراحی سنتی ارائه می‌نمایند. این شکل‌های کوچک‌تر براساس زمینه و موقعیتشان در طرح کلی، نام خاص خود را پیدا می‌کنند و عبارت‌اند از : ۱- حاشیه ۲- متن
بنابراین، حاشیه و متن، بر اساس موقعیت، تقسیم‌بندی‌های گوناگونی دارند و این تقسیم‌بندی‌های پی‌درپی، از عوامل تعیین‌کننده‌ی تنوع و غنای طراحی سنتی هستند.

اصولاً طراحی سنتی، بدون داشتن هدف و انگیزه، امکان‌پذیر نیست؛ زیرا تابع قواعدی است که با آن شکل می‌گیرد و توسعه می‌یابد. در طراحی سنتی نوع کاربرد، تعیین‌کننده‌ی روش اجرایی طرح است. زیرا در این شرایط طراحی کردن، اساس و پایه‌ای مشخص پیدا می‌کند که هدایت‌کننده‌ی طراح در امر طراحی است.

حاشیه

حاشیه، به قسمت‌های کناری فضای طراحی شده گفته می‌شود، که طرح کلی را مانند حصاری (دیوار یا قاب) دربر می‌گیرد و بر اساس موضوعیت و کاربرد، تقسیم‌بندی و طراحی می‌گردد.

اشکالی که معمولاً در طراحی سنتی به کار گرفته می‌شوند عبارت‌اند از، مثلث، مربع، مستطیل، دایره و بیضی. این اشکال بیش‌تر قالب موضوع طراحی سنتی هستند. خود این اشکال، به شکل‌های کوچک‌تر و متنوع‌تری تقسیم می‌شوند و نقش دقیق‌تری

شکل ۴-۱

بودن، در طراحی سنتی برای رشته‌های گوناگون صنایع دستی و سنتی کاربرد فراوانی دارد و براساس کاربرد در رشته‌های مختلف نام‌های گوناگون دارد.^۱

۲- حاشیه‌ی نقش‌دار: شامل الف - ساده (کم کار) ب - پیچیده (پُرکار)

الف - حاشیه‌ی نقش‌دار ساده^۲: روش طراحی و اجرا
۱- ترسیم حاشیه با دو خط موازی با فاصله و طول

دل‌خواه

۲- تقسیم حاشیه به قطعات مربع

۳- طراحی نقش‌های متداخل (مطابق شکل)

اشکال حاشیه: الف - مستقیم برای طراحی در کادر «مربع یا مستطیل»

ب - منحنی برای طراحی در کادر «دایره یا بیضی»

اقسام حاشیه: حاشیه بر دو نوع است: حاشیه‌ی باریک

و حاشیه‌ی پهن

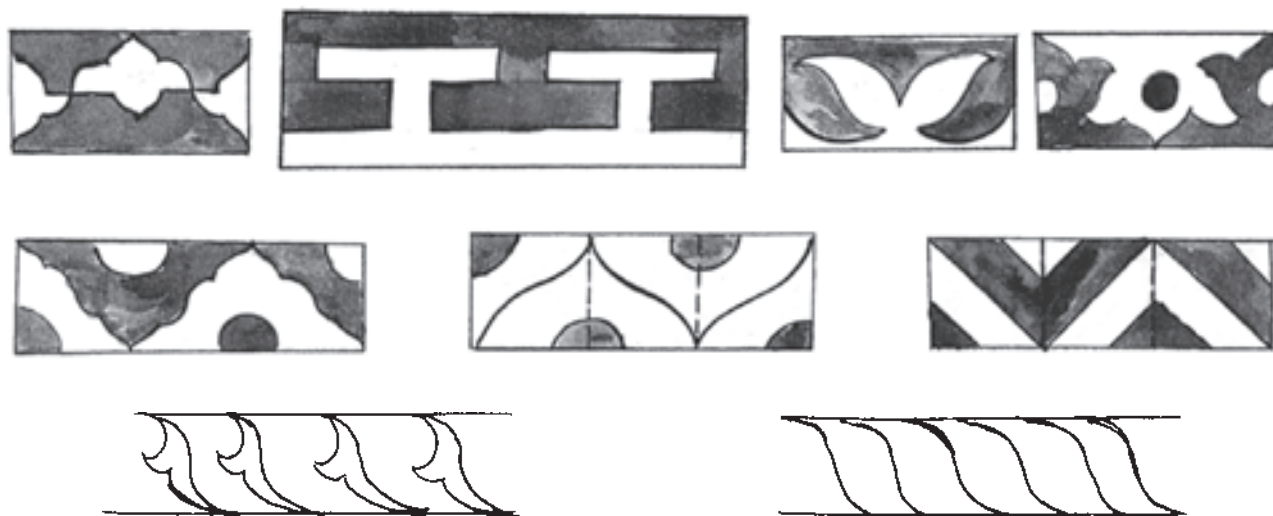
حاشیه‌ی باریک: به دو دسته ساده و نقش‌دار تقسیم

می‌شود.

تذکر: عامل اجرایی و فضای موجود، تعیین‌کننده‌ی

طراحی اندازه و نوع حاشیه است.

۱- حاشیه‌ی ساده (جدول‌کشی): این حاشیه به دلیل ساده

شکل ۲-۴

یادآوری:

ب- حاشیه‌ی نقش‌دار پیچیده (پُرکار) و روش طراحی و اجرا

۱- ترسیم دو خط موازی با فاصله و طول دل‌خواه

۲- تقسیم حاشیه به ابعاد مربع

۳- طراحی بند حلزونی در داخل یکی از مربع‌ها (مطابق

شکل)

۴- تعیین محل قرارگرفتن عناصر و اجزای تزئینی بر

روی بند حلزونی^۳

۱- برای کسب مهارت و توانایی لازم در طراحی

حاشیه‌ها، تمرین و ممارست در مورد طرح‌های داخل درس لازم است.

۲- توصیه می‌شود برای تحقیق و مطالعه‌ی بیشتر، از

این نوع حاشیه‌ها که در رشته‌های مختلف صنایع دستی مانند،

قالی، کاشی و غیره وجود دارد، طراحی و جمع‌آوری نمایید.

۱- در تذهیب، جدول (مجدول)، در کاشی‌کاری، حمیل و در خاتم‌کاری، قاطعی گفته می‌شود.

۲- انواع حاشیه‌ی ساده و کم‌کار را می‌توانید در هنرهای سنتی پیدا کنید.

۳- طراحی و تعیین اندازه‌ی گل، برگ و غنچه‌ها باید طوری باشد که فضای داخل مربع به نسبت مساوی و زیبا بر شود. شرایط طراحی یک فضای متناسب

عبارت است از: ۱- رعایت شلوغ نشدن ۲- رعایت طراحی اجرای طرح مناسب با فضای موجود، به طوری که نه زیاد شلوغ و فشرده و نه زیاد خلوت و سبک باشد.

۵- ساخت و ساز عناصر طراحی شده و آماده سازی

برگردان^۱

۶- قرینه سازی برگردان (طراحی واگیره)

قرینه سازی

تعریف: قرینه، به معنی مثل و مانند است و قرینه سازی

یعنی شبیه سازی کردن.

انواع قرینه سازی

الف - قرینه سازی انعکاسی (آینه ای)

ب - قرینه سازی انتقالی (سرهم سوار)

ج - قرینه سازی دورانی^۲ (چرخشی)

یکی از کاربردهای قرینه سازی در طراحی حاشیه هاست.

از آن جایی که حاشیه خود دارای قسمت های مختلفی است ابتدا با اجزای آن آشنا می شویم.

اجزای حاشیه

حاشیه شامل سه قسمت است:

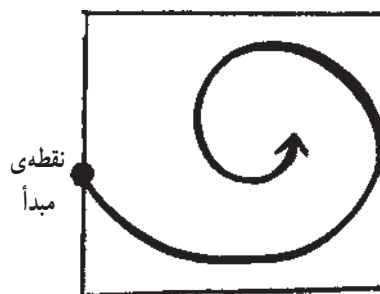
۱- برگردان ۲- واگیره ۳- گوشه

۱- برگردان: کوچک ترین قسمت حاشیه را «برگردان»

گویند.

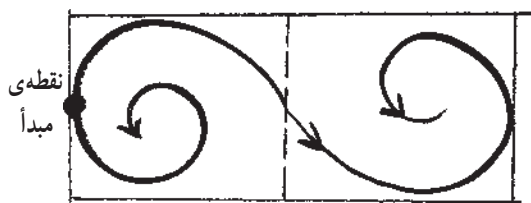
انواع قرینه سازی در حاشیه

الف - قرینه سازی انعکاسی

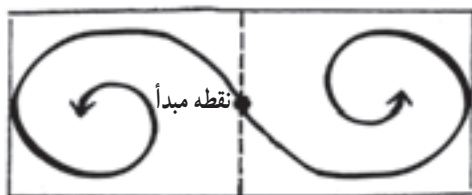
شکل ۳-۴ تصویر الف - قرینه سازی انعکاسی مستقیم یا آینه ای

ب - قرینه سازی دورانی مبدأ کنار (معکوس یا چرخشی)

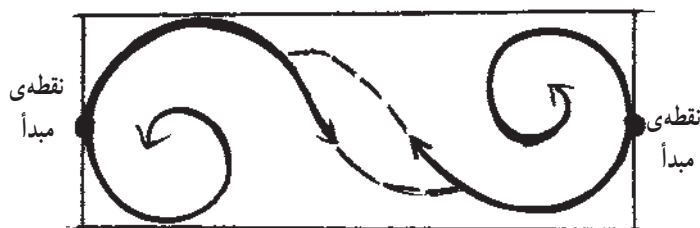
شکل ۴-۴ تصویر ب - مبدأ کنار

ج - قرینه سازی دورانی مبدأ وسط (معکوس یا چرخشی)

شکل ۵-۴ تصویر ج - مبدأ وسط

د - قرینه سازی دورانی با دو مبدأ

شکل ۶-۴ دو میدنی

تذکر: برای طراحی حاشیه با روش دو مبدأ، اندازه ی

فضای واگیره باید بیش از دو مربع باشد.

۲- واگیره: از دو برگردان تشکیل می شود. برای اجرای

حاشیه باید برگردان را از سمت چپ و یا راست، به صورت

آینه ای، تکرار کرد.

اقسام واگیره

۱- تشکیل واگیره از دو برگردان با انواع روش های

قرینه سازی

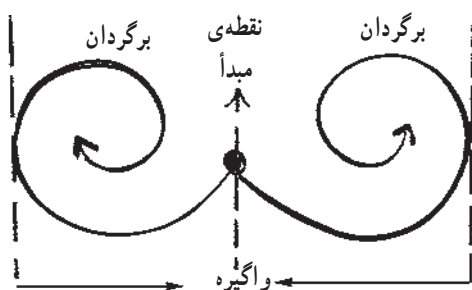
۱- برگردان: قسمت یا بخشی از طرح یا نقشی است که از برگرداندن آن (قرینه سازی) به یک واحد کامل از طرح کلی (واگیره) دست می یابیم که با تکرار واگیره

طرح کامل می گردد.

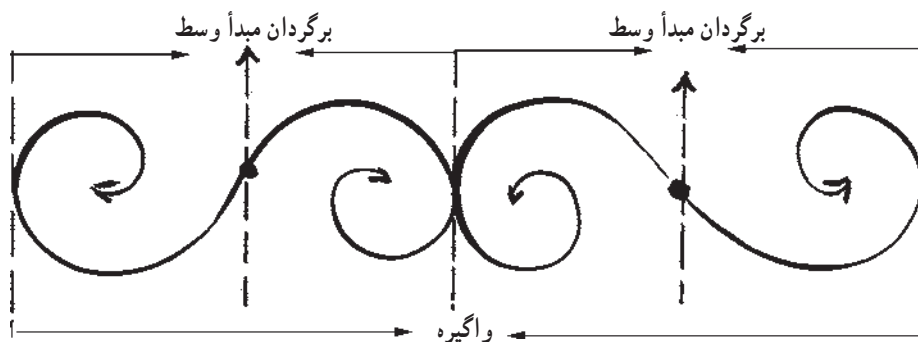
۲- قرینه سازی دورانی را می توان به صورت انعکاسی و یا انتقال نیز اجرا نمود.

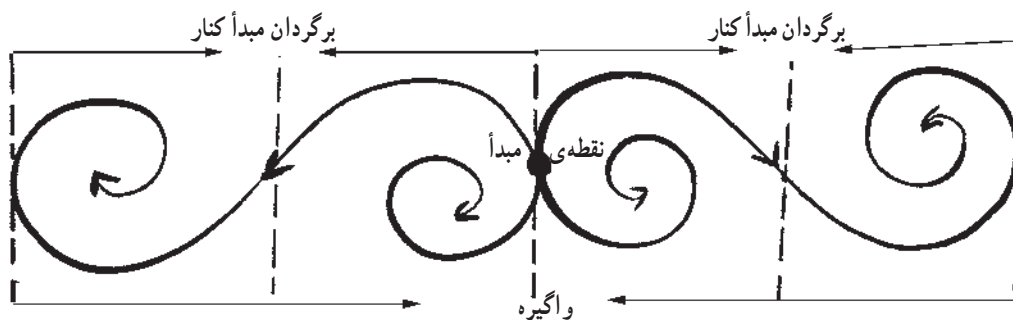
۲- تشکیل واگیره با استفاده از روش انتقالی
 واگیره‌های تشکیل شده از دو برگردان که هر برگردان به صورت انعکاسی با آینه‌ای قرار گرفته و یک واگیره را تشکیل داده است.

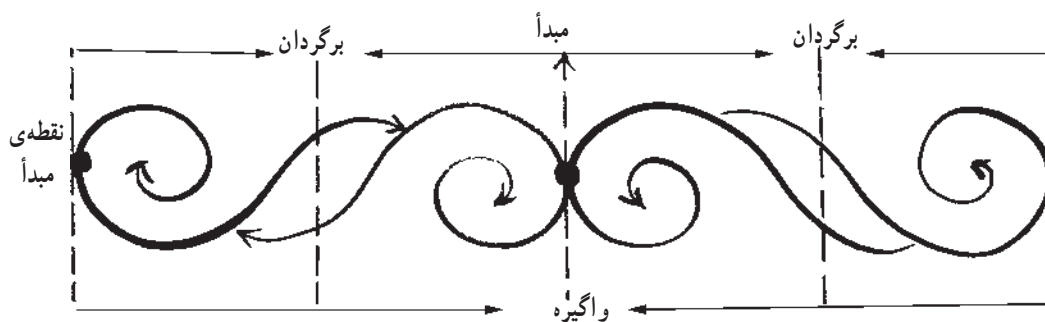
شکل ۴-۷

شکل ۴-۸

شکل ۴-۹

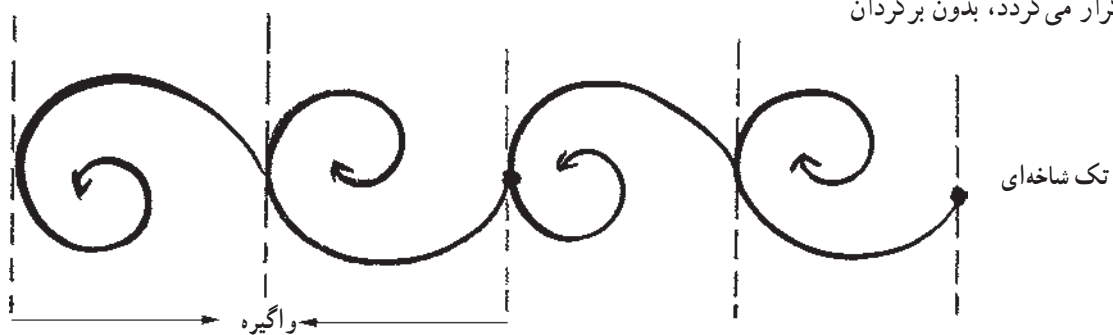

شکل ۴-۱۰

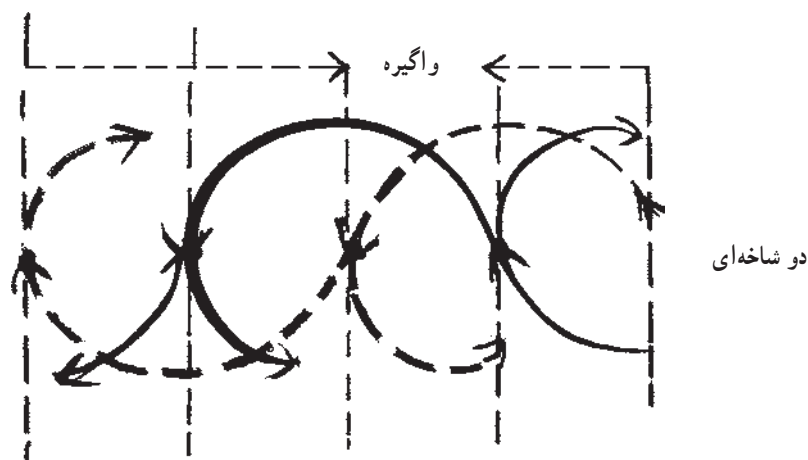

واگیره‌های تشکیل شده از روش انتقالی (سرهم سوار)

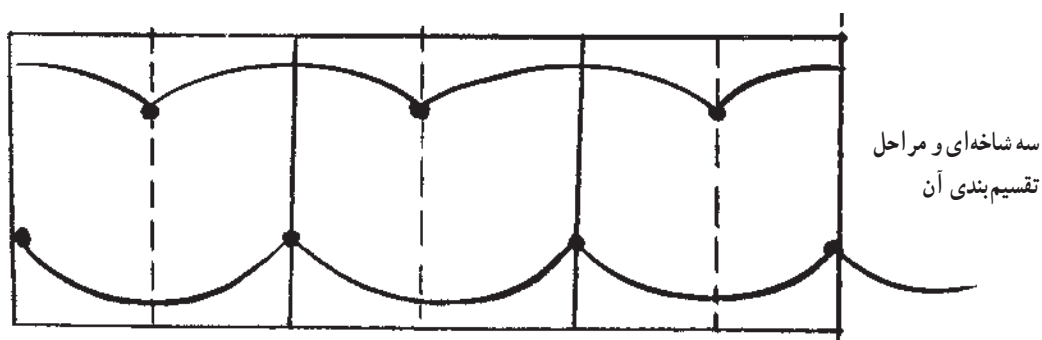
تکرار می‌گردد، بدون برگردان

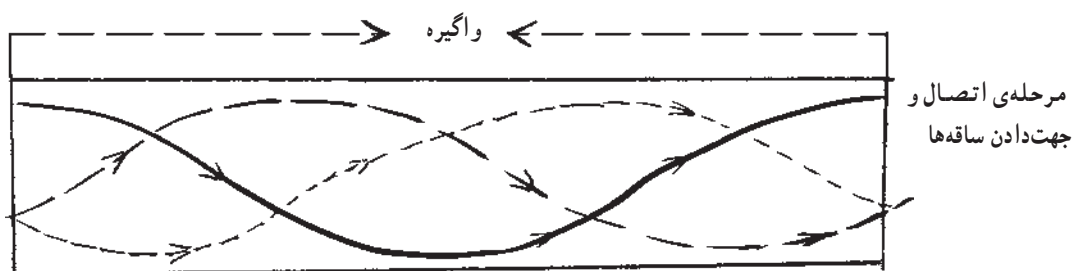
شکل ۴-۱۱

شکل ۴-۱۲

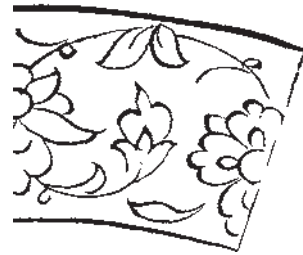

شکل ۴-۱۳

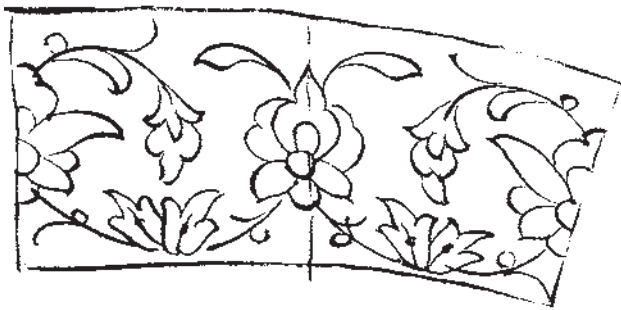
شکل ۴-۱۴

نمونه‌ی یک برگردان ختایی در حاشیه‌ی منحنی :

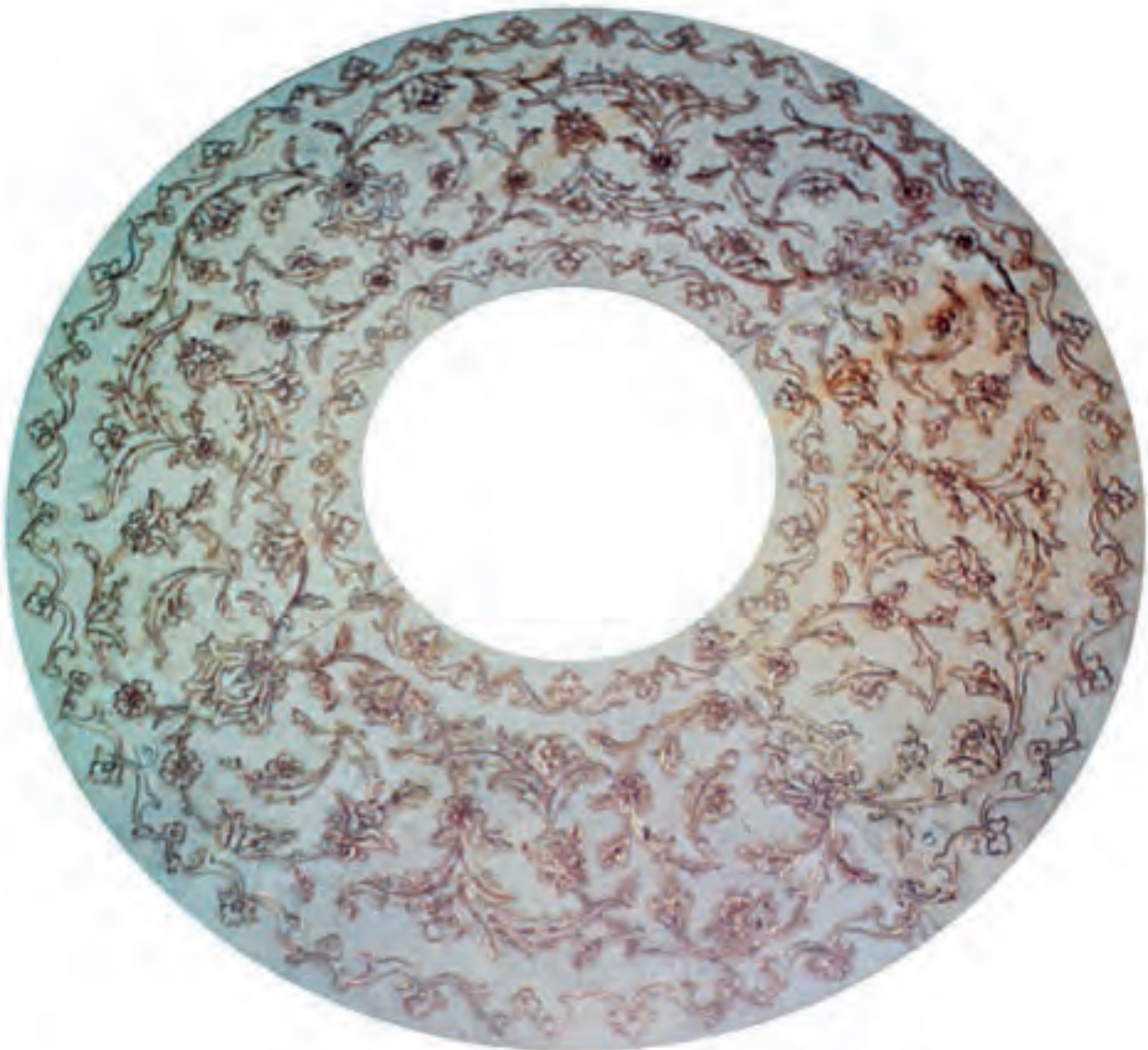

شکل ۴-۱۵

نمونه‌ی یک واگیره ختایی در حاشیه‌ی منحنی :

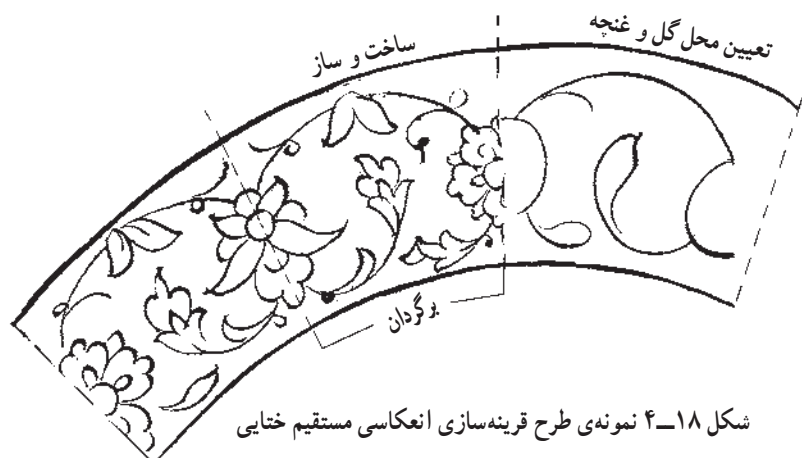
شکل ۴-۱۶

شکل ۴-۱۷ نمونه‌ی طراحی واگیره‌ی معرق سنگ و برنز، طرح تام سن، اجرای آقای غیاث

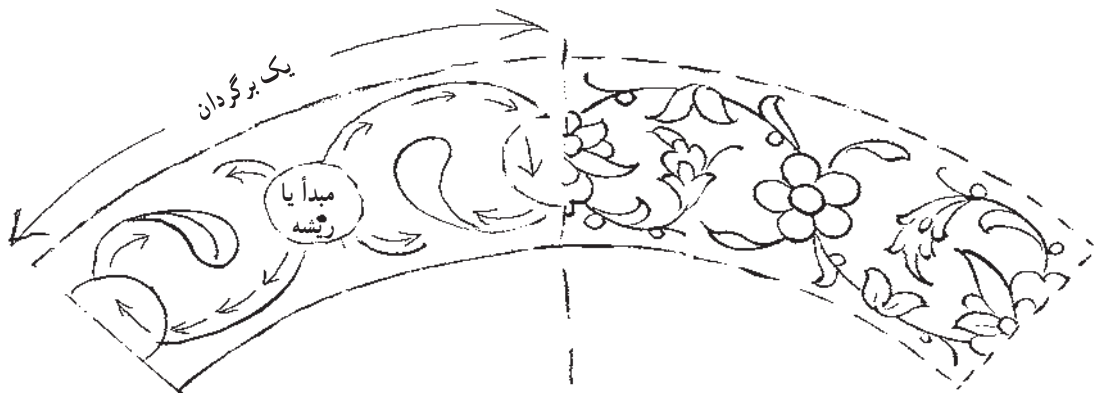
الف - قرینه سازی انعکاسی (آینه ای) به صورت مستقیم تبدیل به واگیره می شود. سپس به همان روش

۱- قرینه سازی انعکاسی مستقیم: در این روش، برگردان تکرار می گردد.

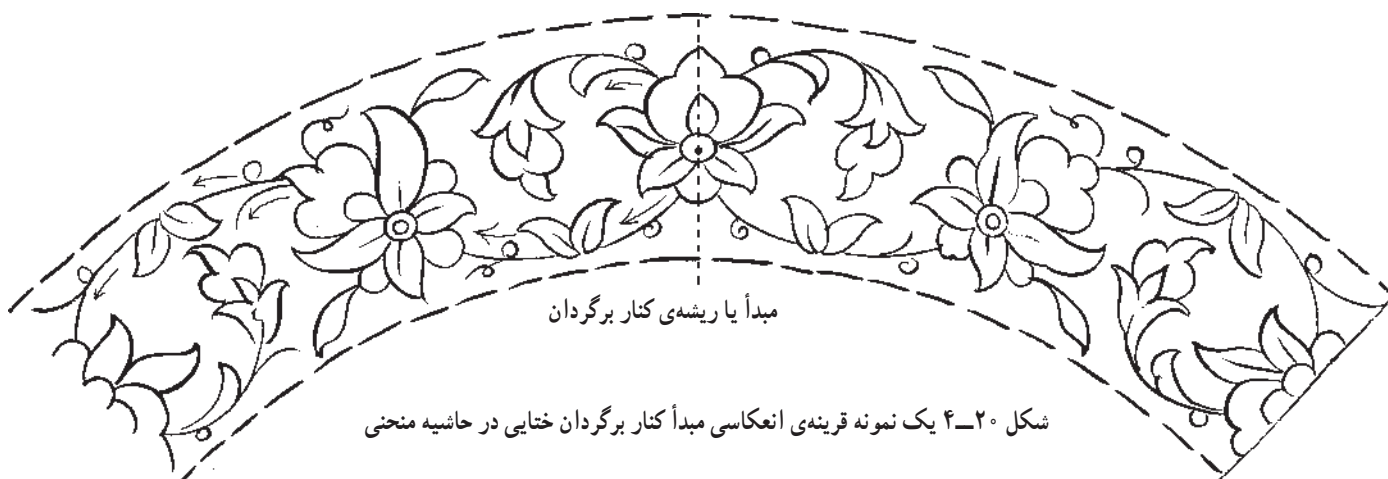
شکل ۱۸-۴ نمونه ی طرح قرینه سازی انعکاسی مستقیم ختایی

۲- طرح قرینه انعکاسی چرخشی مبدأ وسط برگردان این روش در نقطه ی مبدأ، گل های گرد یا چرخان قرار می گیرد
روش طراحی: مبدأ طراحی مطابق طرح اجرا می گردد. در که جهت مشخص و معینی ندارد.

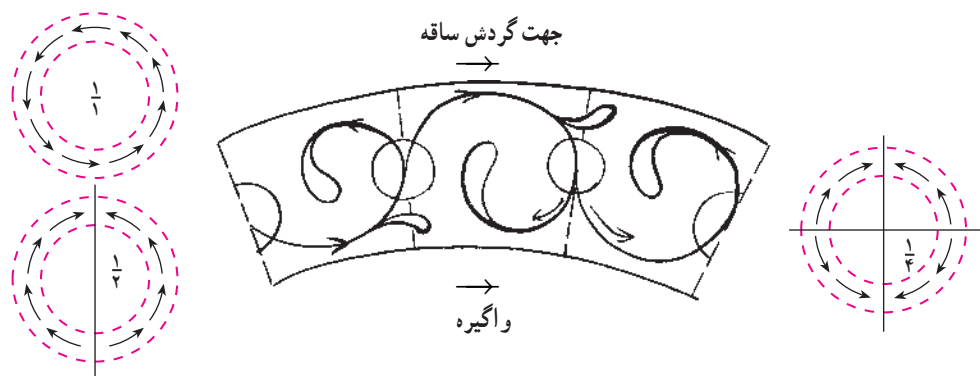
شکل ۱۹-۴ یک نمونه قرینه سازی انعکاسی مبدأ وسط برگردان ختایی در حاشیه ی منحنی

۳- طرح قرینه ی انعکاسی چرخشی مبدأ کنار برگردان: روش جهت دار، مانند (پروانه ای، عباسی) در وسط بند می توان استفاده
طراحی، مطابق طرح اجرا می گردد. در این روش از گل های نمود.

شکل ۲۰-۴ یک نمونه قرینه ی انعکاسی مبدأ کنار برگردان ختایی در حاشیه منحنی

ب- طرح قرینه‌ی انتقالی سرهم سوار: روش طراحی،
 ۱- طرح یک به یک $\frac{1}{4}$ ، ۲- طرح یک دوم یا نیمه $\frac{1}{2}$ ،
 ۳- طرح یک چهارم $\frac{1}{4}$ در این روش طراحی به سه گونه‌ی
 زیر اجرا می‌شود:

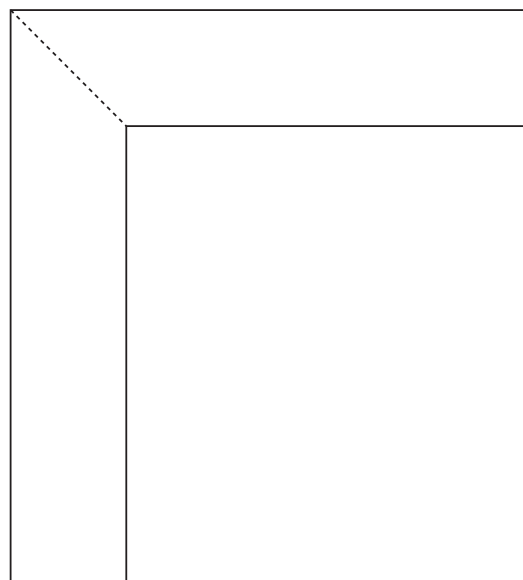
شکل ۲۱-۴ طرح کلی قرینه‌ی انتقالی سرهم سوار با تعیین محل گل و غنچه و برگ ختایی در حاشیه‌ی منحنی

گفتنی است که در این روش، قسمت برگردان وجود
 ندارد ولی واگیره خود حامل «تکرار و تکمیل» طرح است.
 الف- روش طراحی گوشه با شیوه‌ی قرینه‌ی
 انعکاسی
 ۱- گوشه‌ی حاشیه ختایی

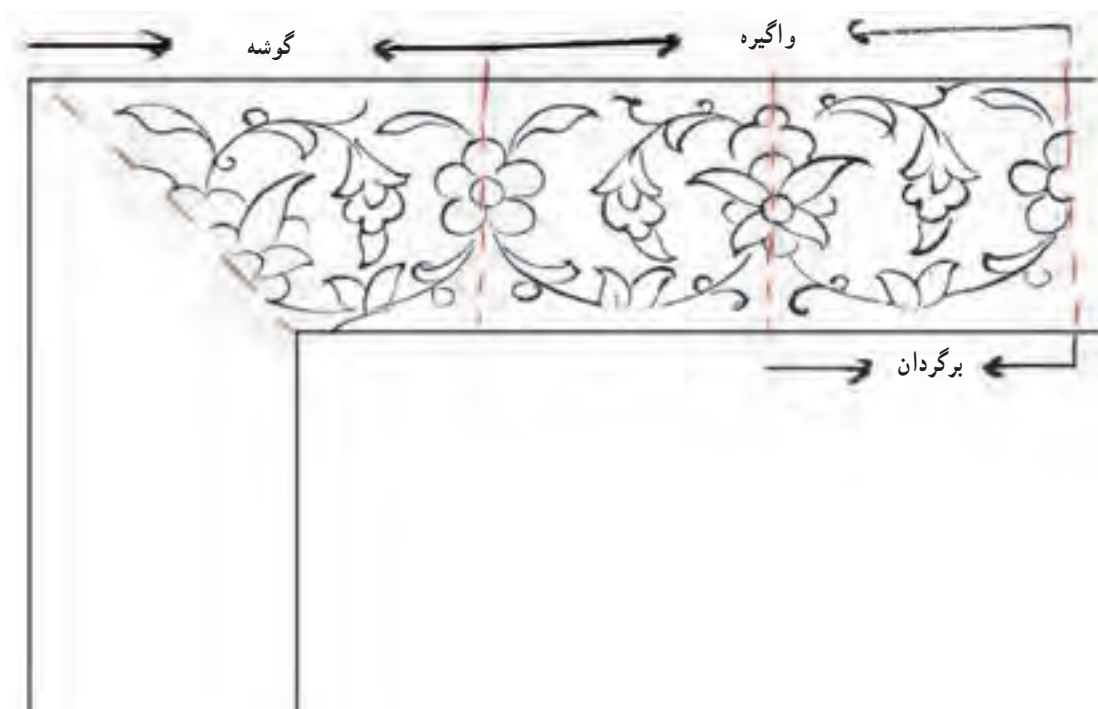

شکل ۲۳-۴ نمونه‌ی یک واگیره ختایی قرینه‌ی انعکاسی

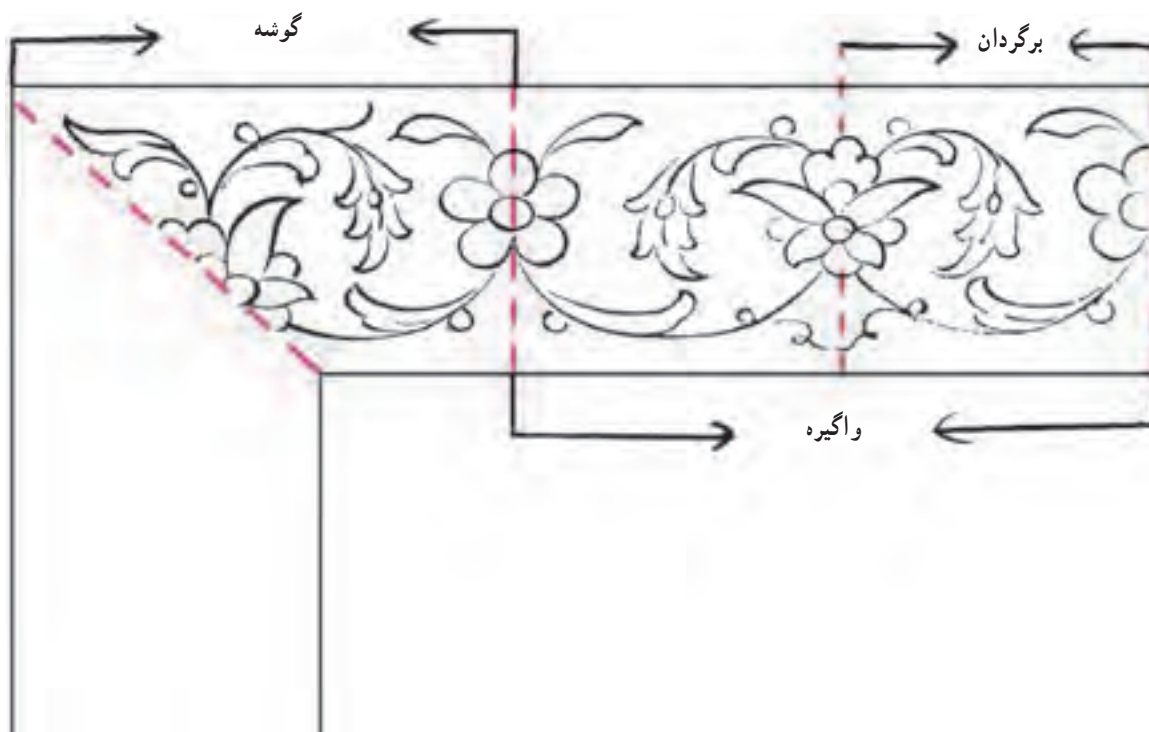
۳- گوشه: گوشه، از شکسته شدن حاشیه در اشکال
 مختلف هندسی زاویه‌دار به وجود می‌آید و دارای زاویه‌هایی با
 درجات مختلف است (تصویر زیر).

شکل ۲۲-۴ گوشه

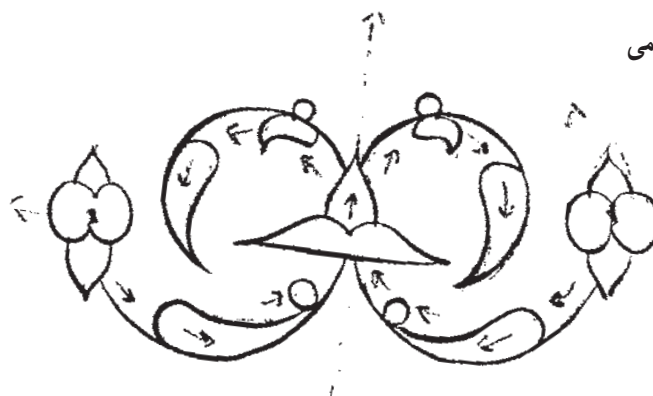
شکل ۴-۲۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه ختایی با گل پروانه‌ای و غنچه بر اساس قرینه‌ی انعکاسی

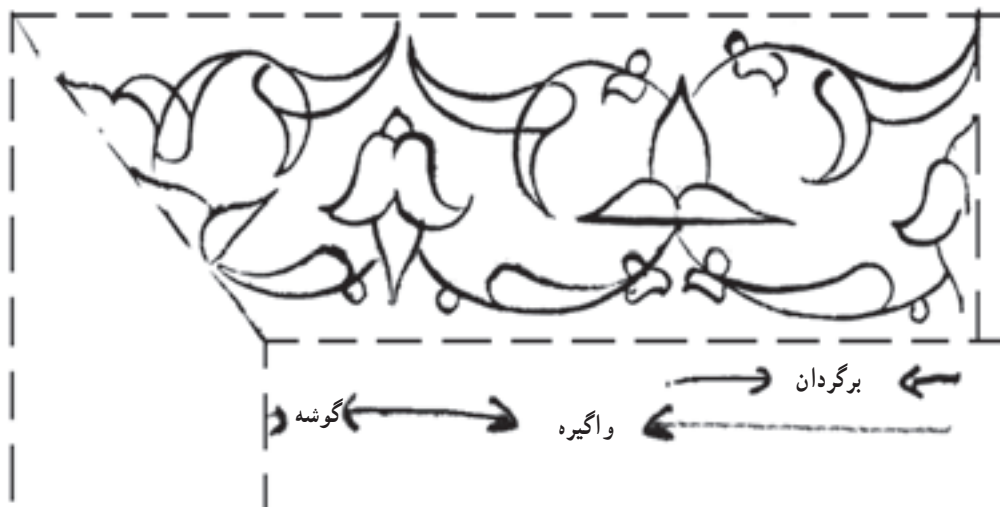
شکل ۴-۲۵ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه‌ی ختایی با گل پروانه‌ای و برگ بزرگ بر اساس قرینه‌ی انعکاسی

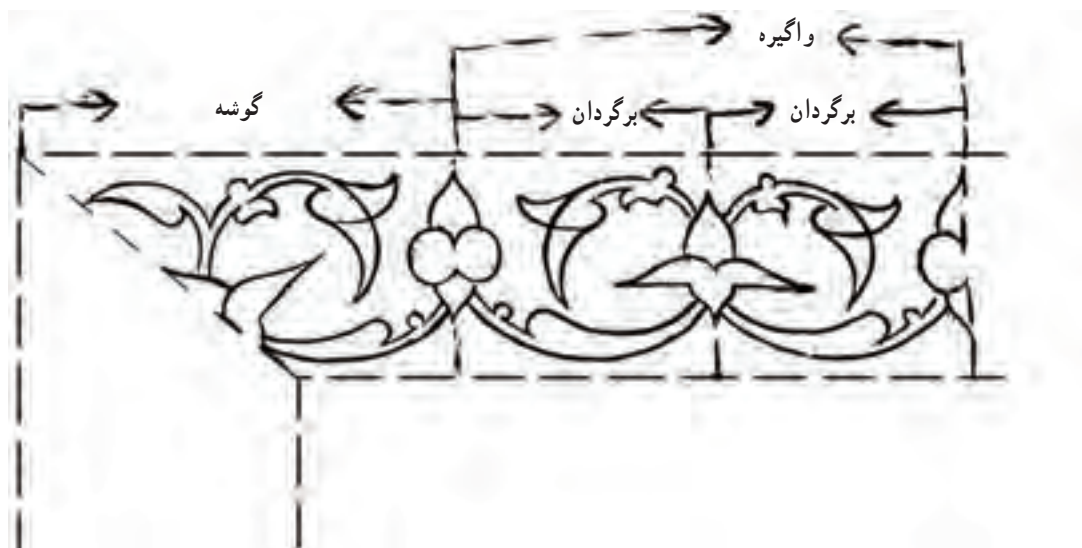
۲- گوشه‌ی حاشیه‌ی اسلیمی

شکل ۲۶-۴ نمونه‌ی یک واگیره اسلیمی قرینه‌ی انعکاسی

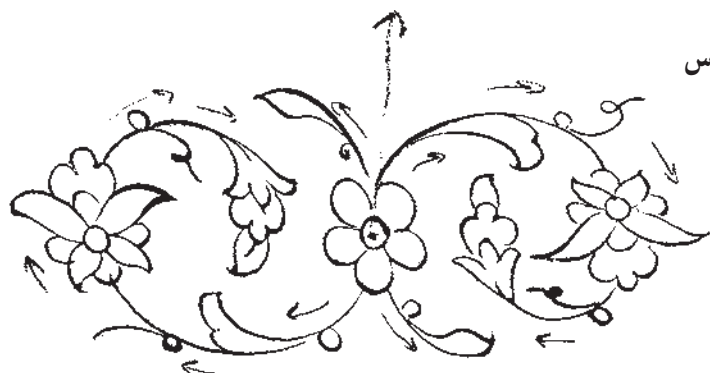

شکل ۲۷-۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه اسلیمی با سربند مثلی و لاله‌ای بر اساس قرینه‌ی انعکاسی

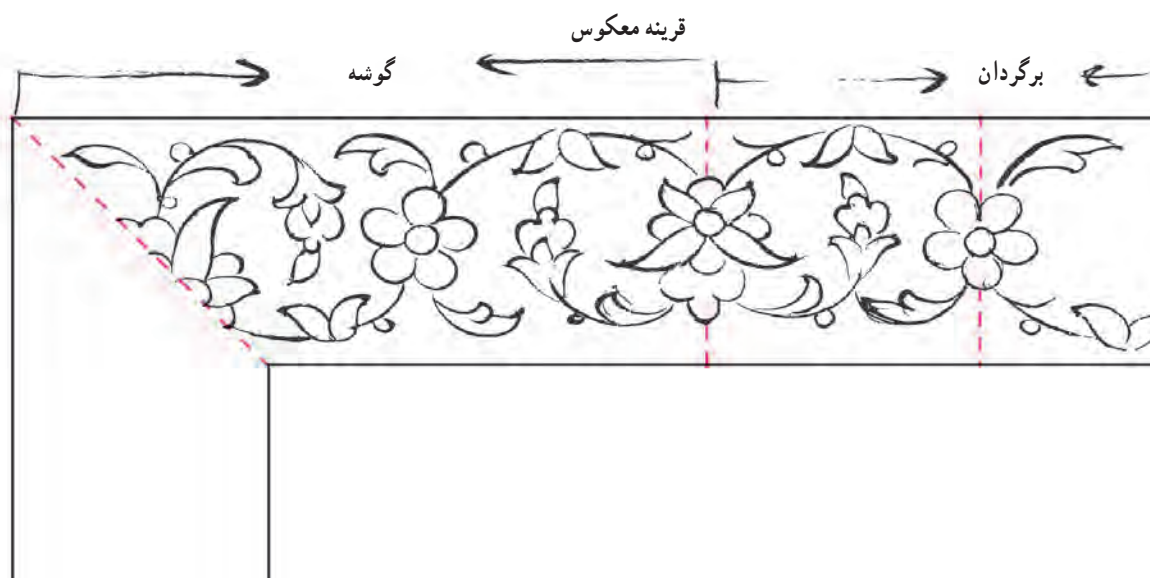

شکل ۲۸-۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه‌ی اسلیمی زائده دار و دو نوع سربند بر اساس قرینه‌ی انعکاسی

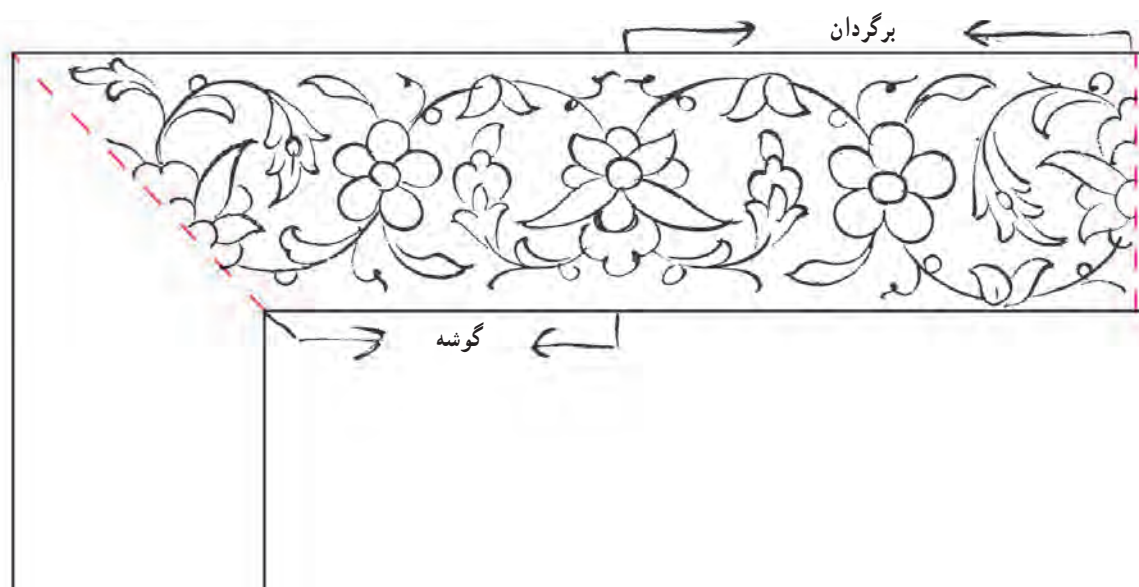
ب- روش طراحی گوشه برای حاشیه بر اساس
قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط
۱- طراحی گوشه حاشیه‌ی ختایی

شکل ۲۹-۴- نمونه‌ی یک واگیره‌ی ختایی قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

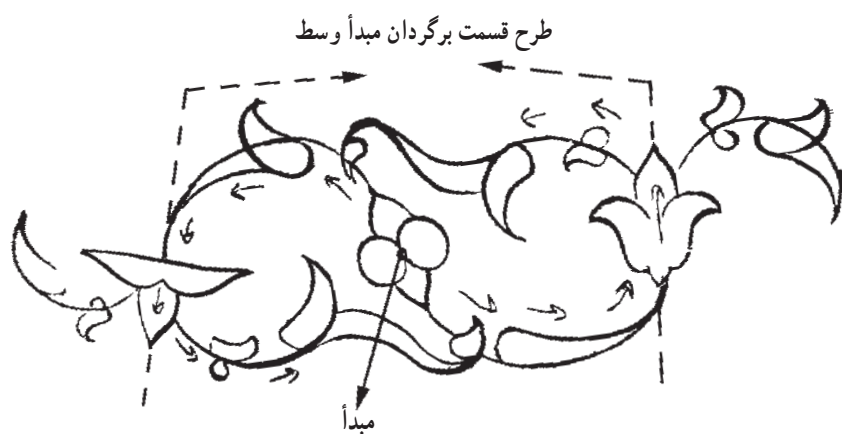

شکل ۳۰-۴- نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه‌ی ختایی پروانه و غنچه براساس قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

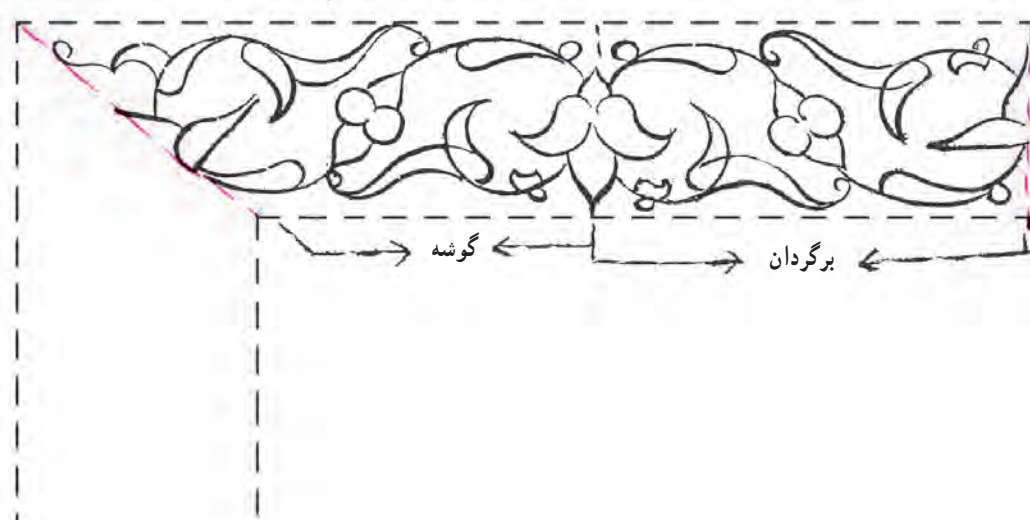

شکل ۳۱-۴- نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه‌ی ختایی پروانه، غنچه و برگ بزرگ براساس قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

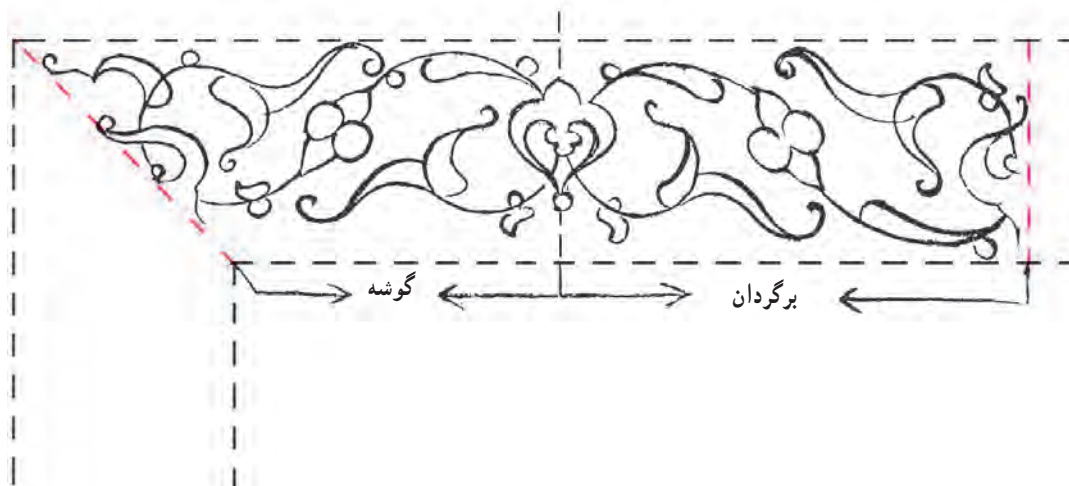
۲- طراحی گوشه‌ی حاشیه اسلیمی
 دو نوع طراحی گوشه‌ی حاشیه
 (شکل‌های ۴-۳۲ و ۴-۳۳)

شکل ۴-۳۲ نمونه‌ی یک واگیره اسلیمی قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

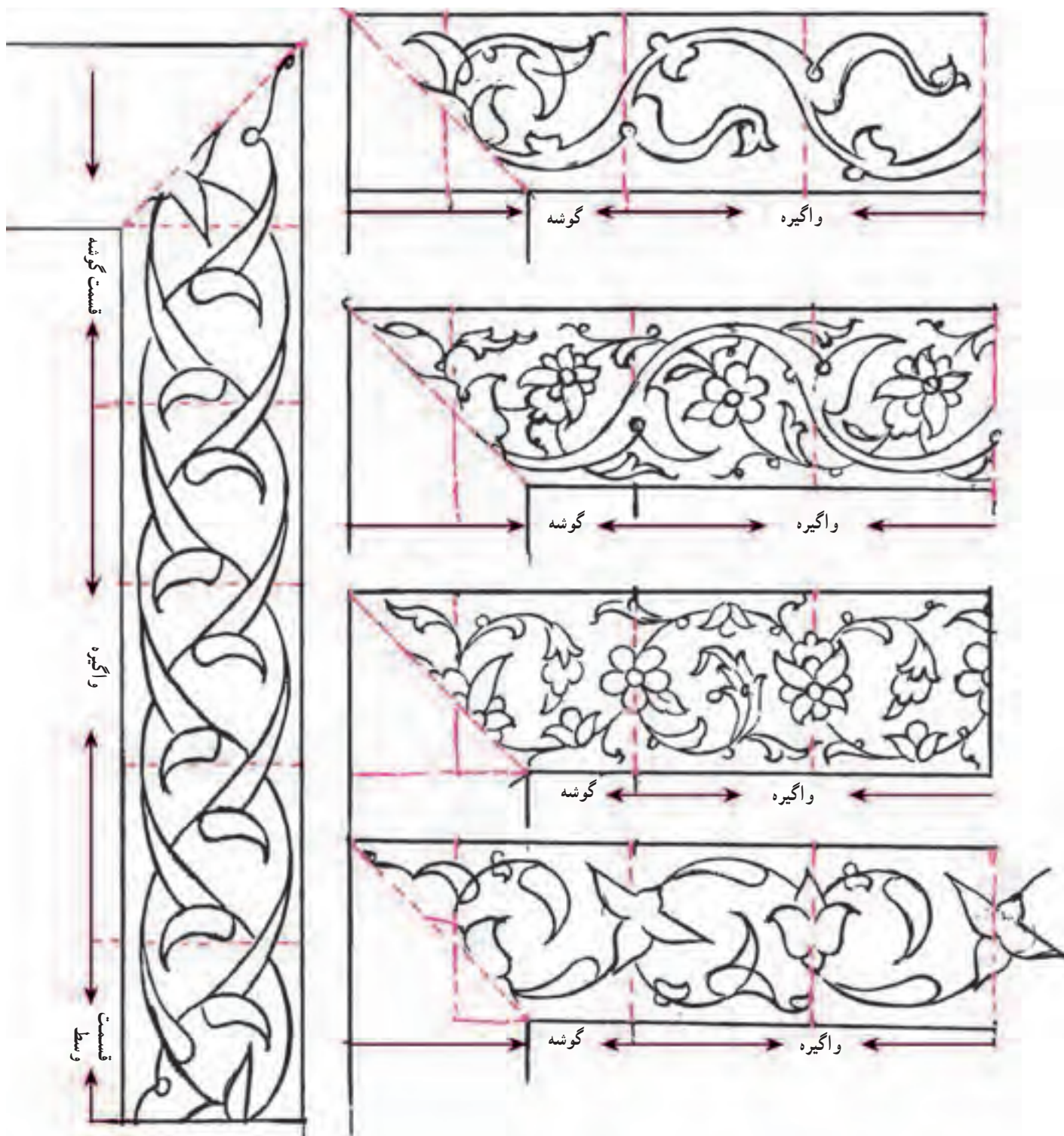

شکل ۴-۳۳ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه‌ی اسلیمی با سربند لاله‌ای براساس قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

شکل ۴-۳۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه اسلیمی با سربند صنوبری بر اساس قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

شکل ۳۵-۴

متن

فضای داخل حاشیه را «متن» گویند.

اجزای متن عبارت‌اند از:

۱- لچک ۲- ترنج یا شمشه ۳- سر ترنج ۴- فضای بین

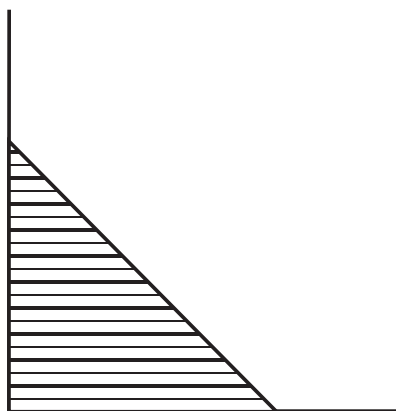
لچک و ترنج

۱- تعریف لچک: کلاً به فضاهای مثلثی شکلی که در

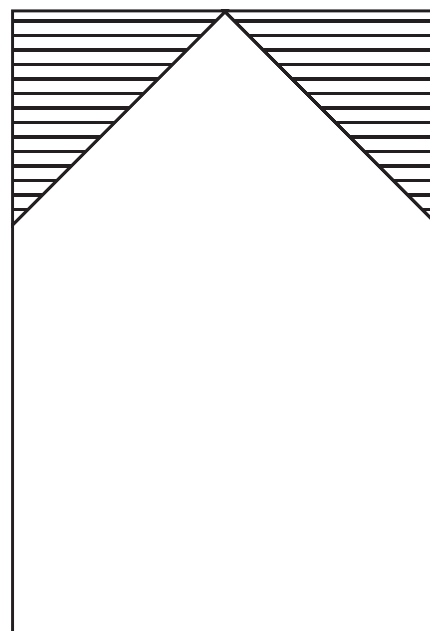
گوشه‌های متن قرار می‌گیرد، «لچک» می‌گویند. لچک دارای

حالت‌های گوناگونی است: شکل محرابی، چلیپا، متقارن (شکل

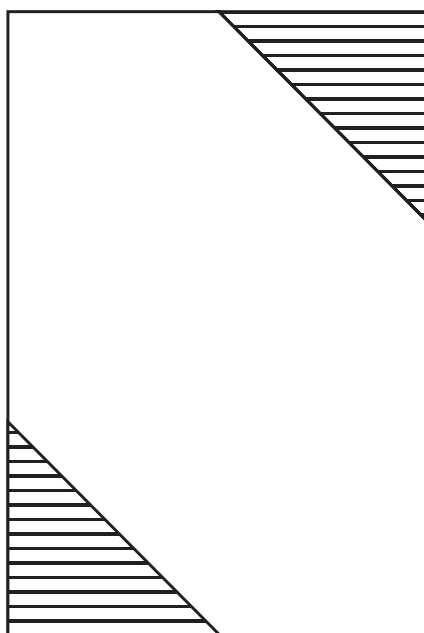
(۴-۳۶)

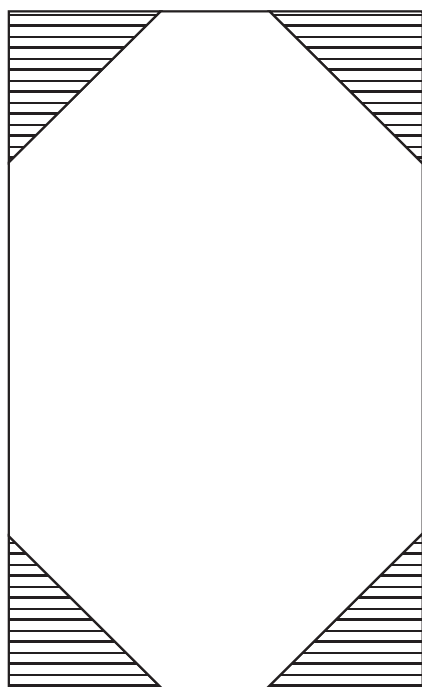
لچک

شکل ۱- محرابی

شکل ۲- چلیپا

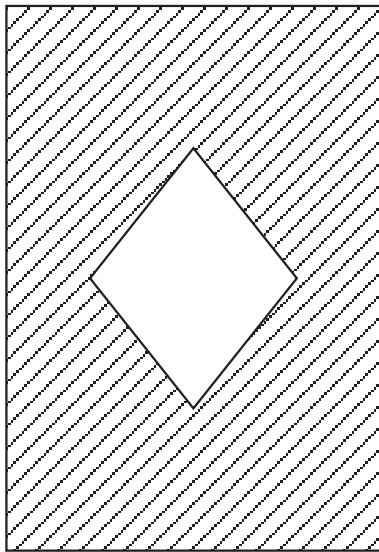
شکل ۳- متقارن

شکل ۴-۳۶

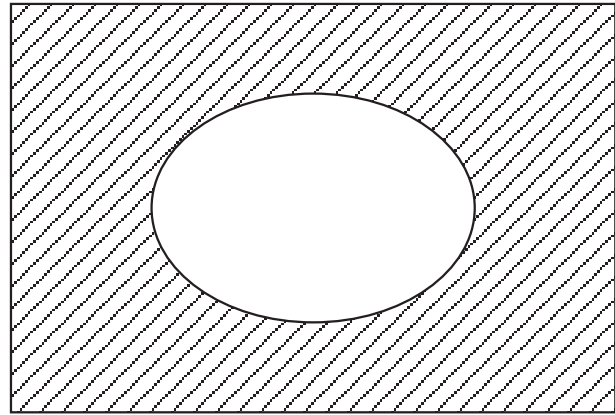
۲- ترنج و شمسه:

گفته می‌شود (شکل ۳۷-۴).

الف - ترنج: به طرح مرکزی متن که به شکل بیضی یا لوزی «شبه یکی از مرکبات به نام ترنج» طراحی شده باشد «ترنج»

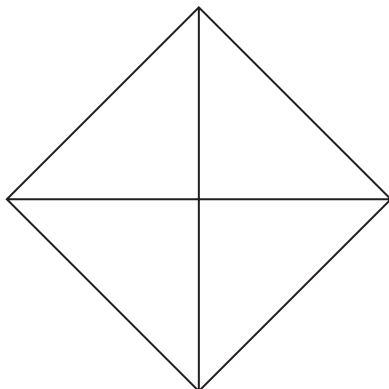
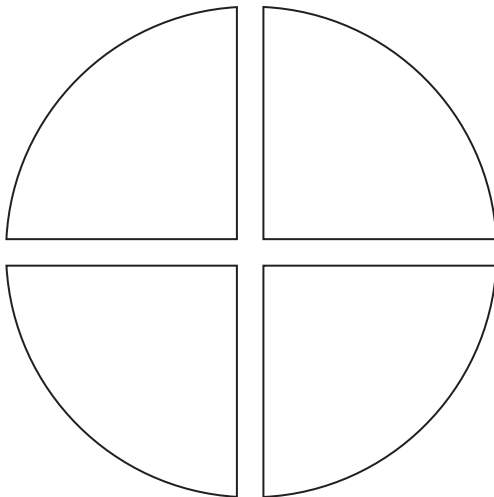
شکل ۱

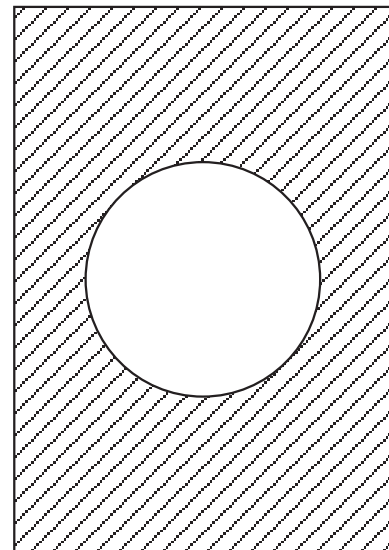
شکل ۲

شکل ۳۷-۴

ب - شمسه^۱: به طرح مرکزی متن، که به شکل دایره باشد و حالت‌هایی از شعاع خورشید در آن طراحی گردد، می‌گویند (شکل ۳۸-۴).

شکل ۳۹-۴

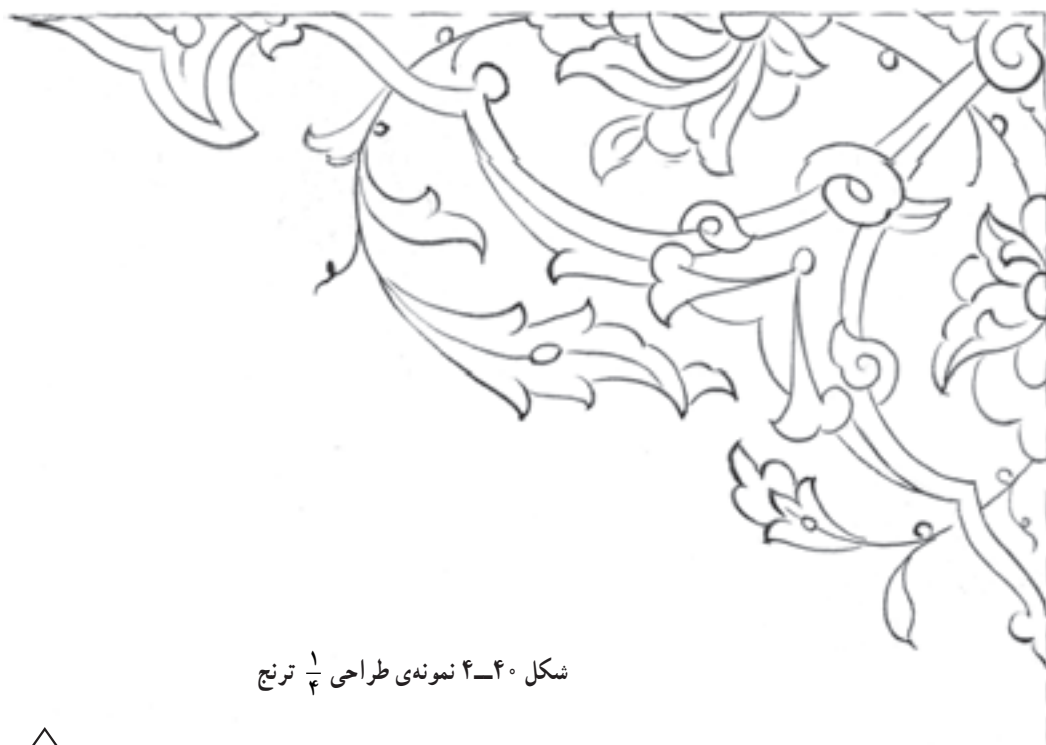

شکل ۳۸-۴

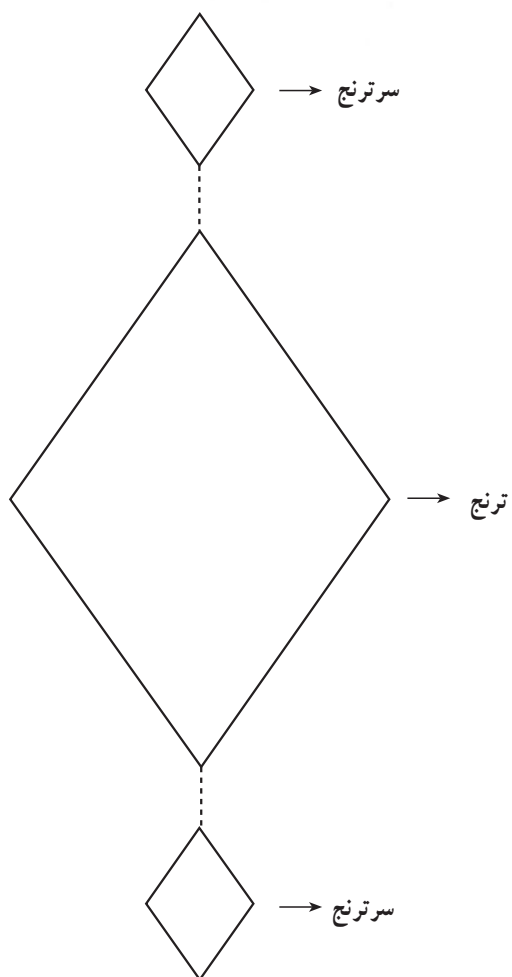
تذکر: گاهی اوقات از ترکیب چهار لچک یک ترنج و یا

شمسه به وجود می‌آید.

۱- در عربی به معنی خورشید کوچک است.

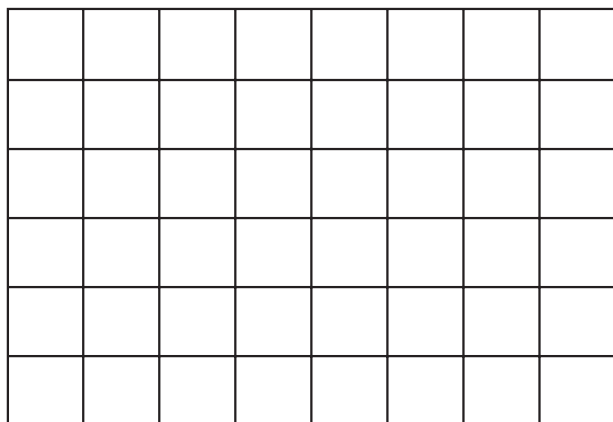
شکل ۴۰-۴ نمونه‌ی طراحی $\frac{1}{4}$ ترنج

شکل ۴۱-۴

۳- سر ترنج: به اشکالی که در دو طرف «بالا و پایین» ترنج، طراحی شده و قرار گرفته باشد «سر ترنج» می‌گویند. گاهی اوقات متن دارای فضای زیاد در جهت طول است. از این رو، برای ایجاد تناسب و زیبایی و کم کردن فضای خالی و تقسیم متناسب فضا از سر ترنج استفاده می‌شود، که اصولاً در کادرهای بیضی و مستطیل بیش‌ترین استفاده را دارد.

روش طراحی سر ترنج: سر ترنج اشکال گوناگون دارد که با روش $\frac{1}{4}$ یا انواع روش‌های قرینه‌ای طراحی می‌گردد.

۴- زمینه: زمینه، به جایی گفته می‌شود که متن و حاشیه در آن ترکیب و طراحی می‌شود.

شکل زمینه: به‌طور کلی زمینه می‌تواند مطابق یکی از اشکال هندسی «دایره، بیضی، مربع، مستطیل، مثلث» و یا ترکیبی از آن‌ها باشد.

— تقسیم‌بندی زمینه: زمینه به چهار شکل (مطابق تصویر) تقسیم‌بندی می‌شود.

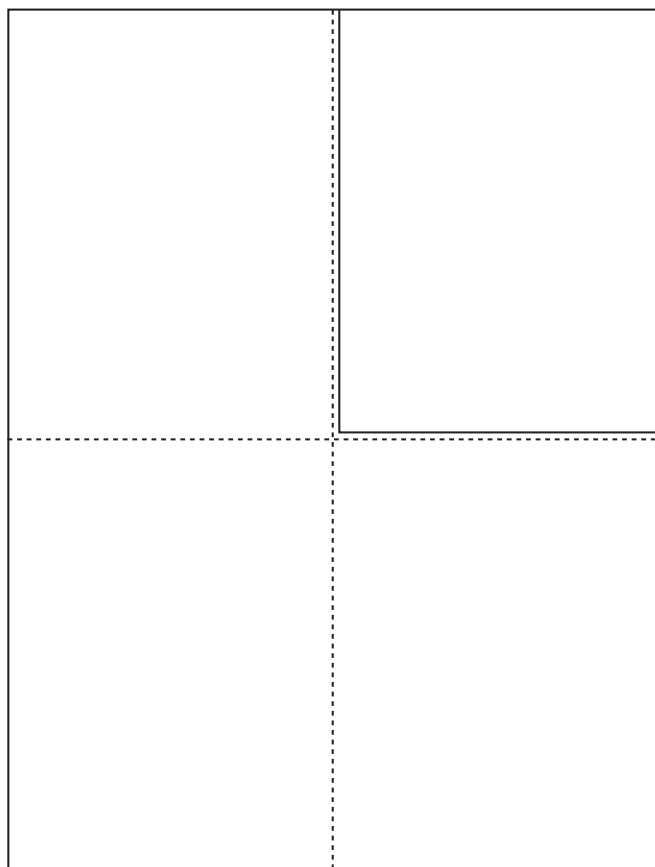
۱- تکرار، ۲- یک چهارم $\frac{1}{4}$ ، ۳- یک دوم $\frac{1}{2}$ ،

۴- یک یکم $\frac{1}{1}$

شکل ۴۲-۴ تکرار

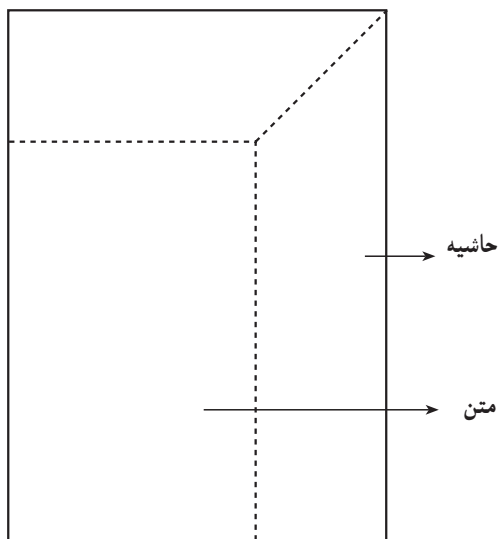

شکل ۴۳-۴ نمونه‌ی طراحی بته برای فضای تکراری برای پارچه زربافت

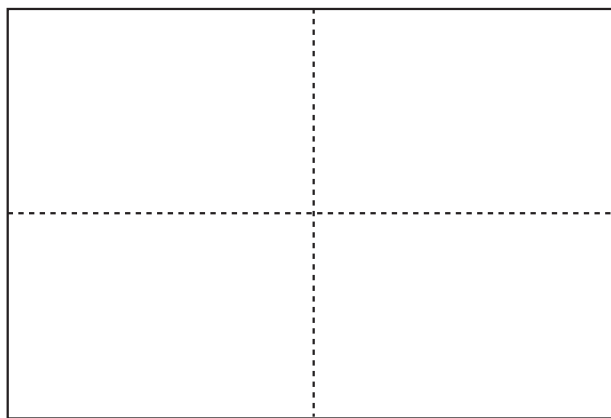

شکل ۴-۴۵ تقسیم زمینه بر اساس یک چهارم، $\frac{1}{4}$

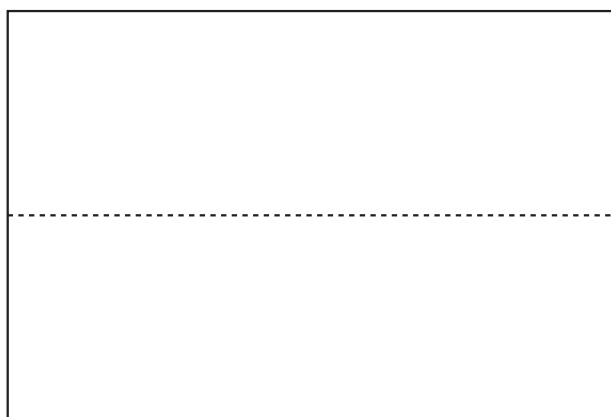
تقسیم شکل به نسبت متناسب میان حاشیه و متن:
طراحی حاشیه و متن به یکی از روش‌های گفته شده.

شکل ۴-۴۶

یک چهارم، $\frac{1}{4}$

یک دوم، $\frac{1}{2}$

یک یکم، $\frac{1}{1}$

شکل ۴-۴۴

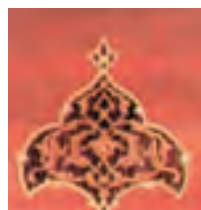
۱- انتخاب اندازه و نسبت حاشیه به متن، به نوع کاربرد آن بستگی دارد.

خودآزمایی

- ۱- اشکال مختلف حاشیه را توضیح دهید.
- ۲- انواع حاشیه را توضیح دهید.
- ۳- حاشیه‌های نقش‌دار را نام ببرید.
- ۴- اجزای حاشیه (برگردان، واگیره و انواع آن، گوشه و انواع آن) را طراحی کنید.
- ۵- متن و اجزای آن را تفکیک کنید.
- ۶- انواع روش‌های پر نمودن زمینه را شرح دهید.
- ۷- انواع حاشیه‌ها را با انواع گل‌ها و برگ‌ها طراحی کنید.
- ۸- چند حاشیه در اندازه و اشکال مختلف طراحی کنید.

ملحقات

سرترنج: اثر استاد
منصور تام سن

شکل ۱-۵ میز معرق، نقش اسلیمی و ختایی (لچک ترنج)، اثر عطاءالله حاج غلامعلی، سازمان میراث فرهنگی

شکل ۲-۵ میز معرق چوب، سازمان میراث فرهنگی، نقش ختایی (زمینه ۱/۴ چرخشی) طرح تام سن

شکل ۳-۵ نمونه‌ی طراحی نقوش سنتی در معرق چوب، سازمان میراث فرهنگی، طرح تام سن

شکل ۴-۵ نمونه‌ی طراحی نقوش سنتی در معرق چوب و خاتم، سازمان میراث فرهنگی، طرح تام سن

شکل ۵-۵ نمونه‌ی طراحی نقوش سنتی در معرق چوب، سازمان میراث فرهنگی، طرح تام‌سن

شکل ۵-۶ بخشی از کاشی‌کاری مسجد گوهرشاد مشهد، ایران، سده‌ی نهم هجری؛ پانزدهم میلادی. گل‌های اسلیمی. حاشیه

شکل ۷-۵ بخشی از کاشی کاری آرامگاه در مسجد امام در اصفهان، ایران، سده نهم هجری؛ پانزدهم میلادی. گل‌های اسلیمی. حاشیه

شکل ۸-۵ طرح ختایی در روی کاشی، سازمان میراث فرهنگی، طرح و اجرا: منصور تام سن

شکل ۵-۹ طراحی نقوش سنتی در معرق سنگ و برنز، کار استاد مصطفی غیاث

شکل ۱۰-۵ فرش منظره‌ی گل، مشهد، موزه‌ی حرم مطهر امام رضا (ع)، قرن دهم هجری قمری

شکل ۵-۱۱ قالی کاشان، موزه ویکتوریا و آلبرت لندن، قرن دهم هجری قمری

شکل ۱۲-۵ شمسه، طرح مرکزی قالی اردبیل، قرن دهم هجری

شکل ۱۳-۵ نمونه‌ی یک فرش با طرح مرکزی با یک ساقه‌ی بزرگ ختایی. برگرفته از فصل‌نامه‌ی تخصصی فرش

شکل ۱۴-۵ نمونه‌ی قالی با طرح درختی (پ)، طراح: منصور تام سن، بافت: حاج جعفری، کاشان

شکل ۱۵-۵ نمونه‌ی قالی، با طرح افشان (۱)، طراح: منصور تام سن، بافت: حاج جعفری، کاشان

شکل ۱۶-۵ نمونه‌ی طرح قالی لچک و ترنج (۱/۴)، طراح: منصور تام سن، بافت: آقای منصور حاج جعفری، کاشان

شکل ۱۷-۵ نمونه‌ی طرح قالی محرابی (۱/۴)، طراح: منصور تام سن،
 بافت: آقای صالح فردوس، سازمان میراث فرهنگی

شکل ۱۸-۵ نمونه‌ی طرح قالی لچک و ترنج با نقش حیوانات (۱)، نقش: منصور تام سن،

طرح: استاد فرشچیان، سازمان میراث فرهنگی

شکل ۱۹-۵ نمونه‌ی طرح قالی افشان با نقش حیوانات (۱)، طراح: منصور تام سن ،
 بافت: آقای منصور حاج جعفری، کاشان

شکل ۵-۲۰ نمونه‌ی طرح قالی ترنج بدون لچک (۱/۴)، طراح: منصور تام سن،
بافت: آقای منصور حاج جعفری، کاشان

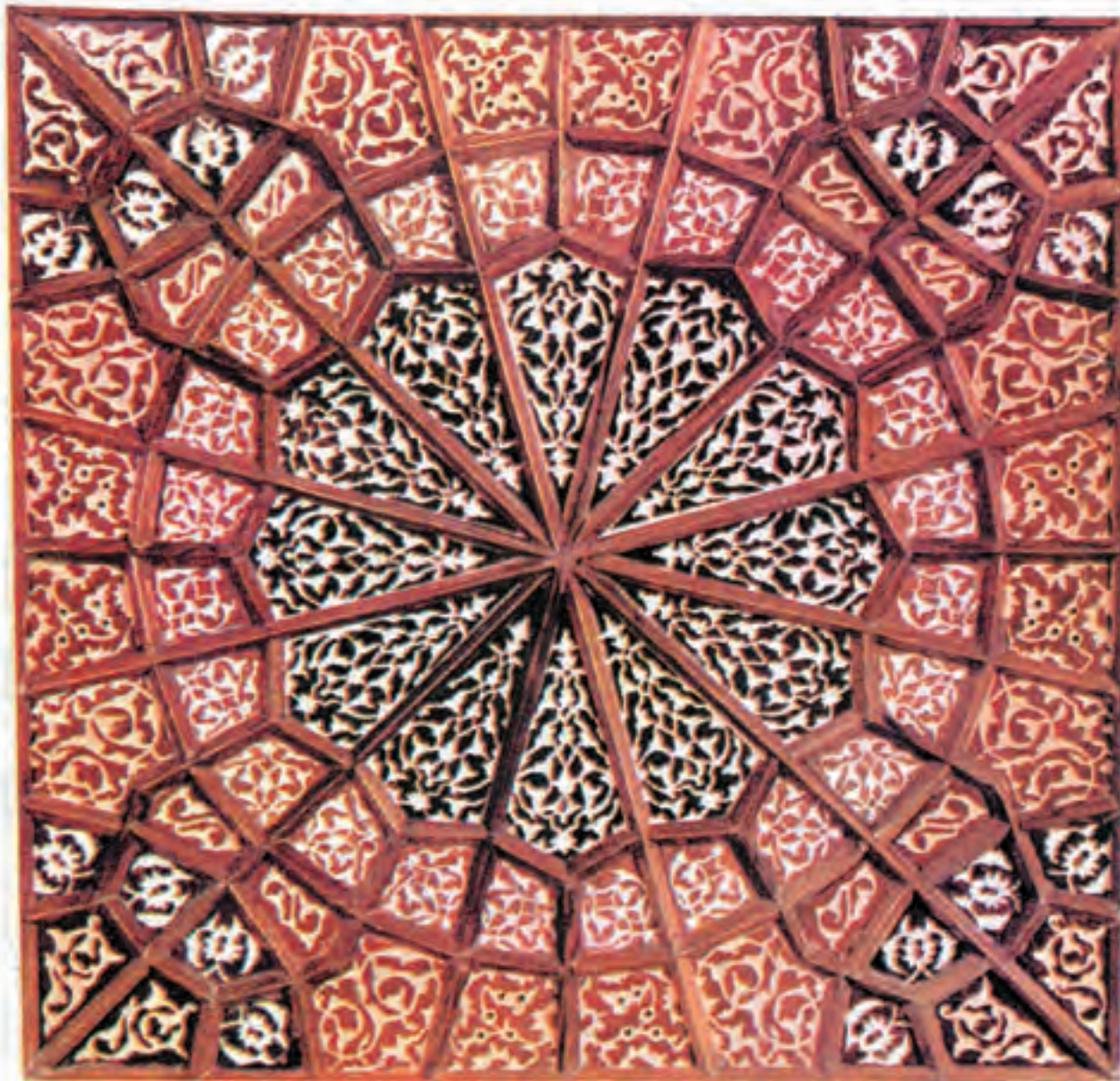
شکل ۲۱-۵ کاشی معرق، گنبد مسجد امام اصفهان، قرن یازدهم هجری

شکل ۲۲-۵ قسمتی از کاشی کاری مسجد شیخ لطف الله، که در طرح های قالی اصفهان از آن الهام گرفته می شود.

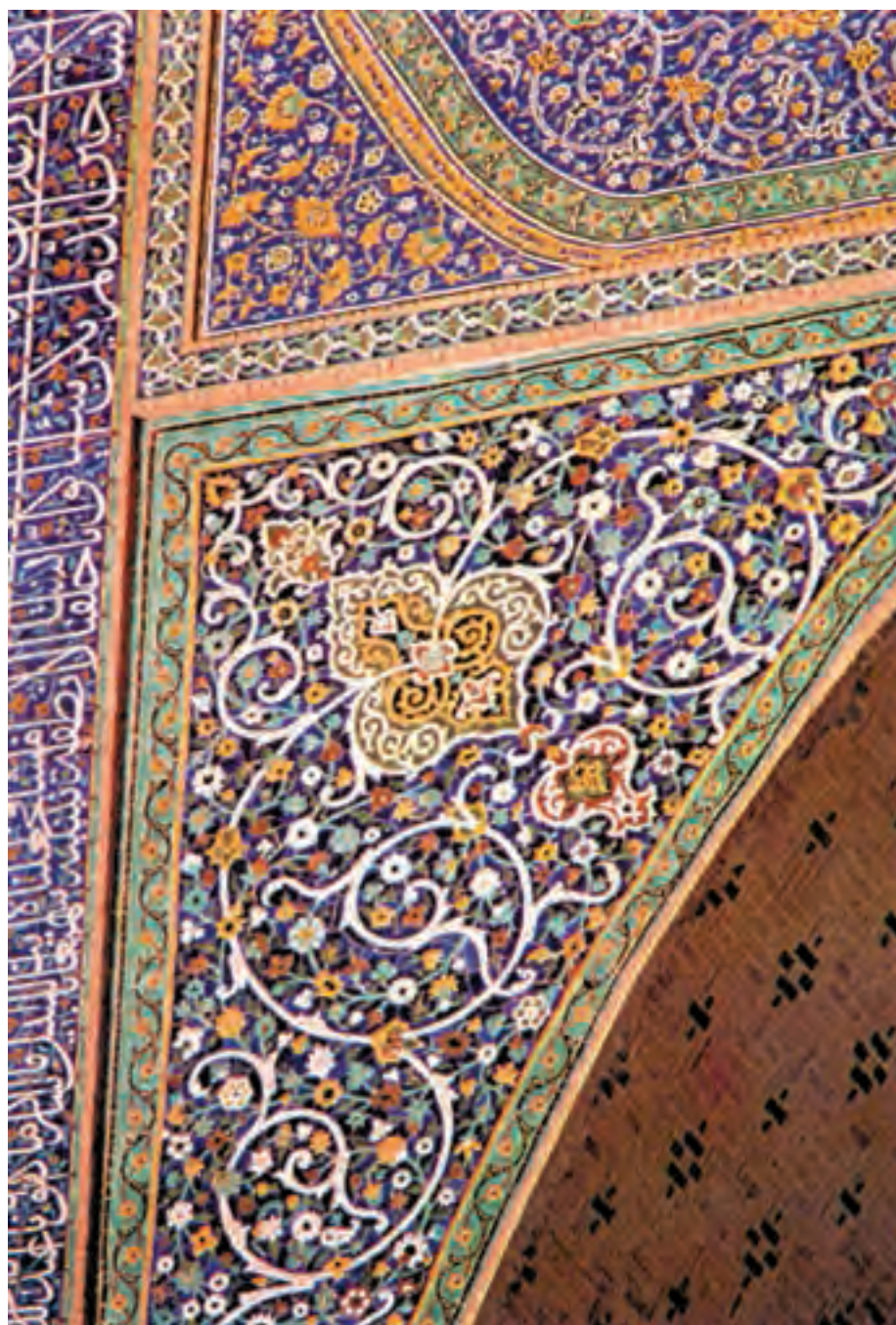

شکل ۲۳-۵ بخشی از یک دیوارک (پاراوان) گره‌سازی با معرق مشبک

شکل ۲۴-۵ میز تحریر معرق با نقوش اسلیمی و ختایی، ۱۳۴۰ هجری شمسی،
موزه هنرهای ملی، طرح استاد بهادری

شکل ۲۵-۵ کاشی معرّق ، مسجد جامع کرمان ، اوایل قرن هشتم هجری قمری

شکل ۲۶-۵ کاشی معرق، مسجد کبود تبریز، قرن نهم هجری قمری

شکل ۲۷-۵ جلد چرمی به شیوه‌ی ضربی، طلاکوب، قرن دهم هجری قمری

شکل ۲۸-۵ جلد کتاب، طلاکوب روی چرم، قرن سیزدهم هجری قمری

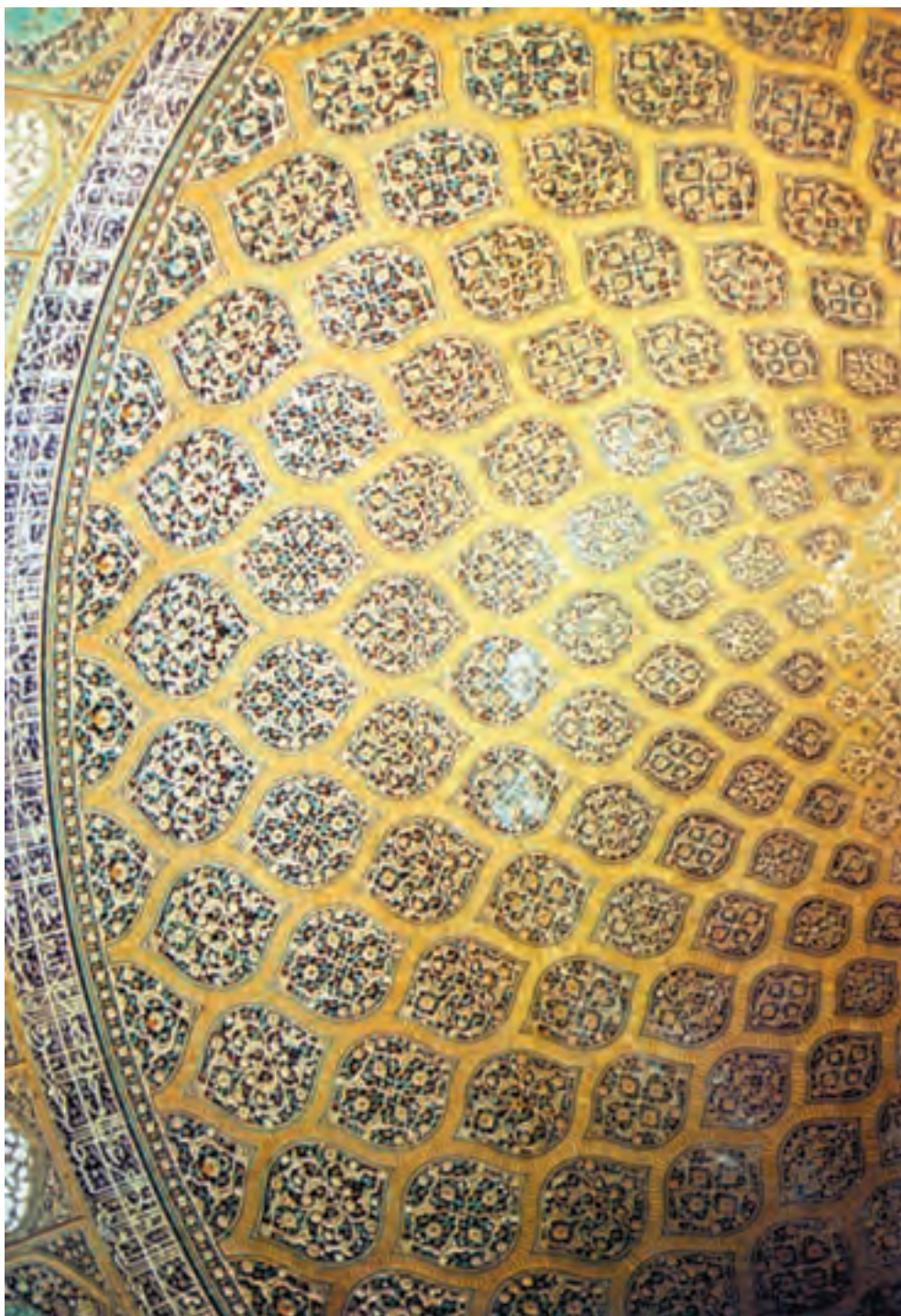

شکل ۲۹-۵ مهرهای برنجی و کنده کاری شده‌ی ایرانی، قرن یازدهم هجری قمری

شکل ۵-۳۰ کاشی معرق، بخش‌هایی از محراب مسجد جامع یزد، قرن هشتم هجری قمری

شکل ۳۱-۵ کاشی معرق، درون گنبد مسجد شیخ لطف‌الله، اصفهان، قرن یازدهم هجری قمری

شکل ۳۲-۵ دو نمونه کاشی معرق، مسجد جامع ورزانا، یزد، اوایل قرن نهم هجری قمری

شکل ۳۳-۵ کاشی معرق، مسجد جامع ورزانا، یزد، اوایل قرن نهم هجری قمری

شکل ۳۴-۵ در چوبی معرق، نارنجستان، شیراز، قرن دهم هجری قمری

شکل ۳۵-۵ تکیه‌گاه صندلی معرق، نقوش اسلیمی و ختایی، ۱۳۳۵ هجری شمسی،
موزه هنرهای ملی، طرح آقای منجرب

شکل ۳۶-۵ تابلوی معرق و منبت، حضرت یونس (ع) در دهان ماهی، ۱۳۶۵ هجری شمسی، قاب
بیضی منبت، طرح تام سن، دایره‌ی وسط معرق منبت، طرح استاد فرزاد، سازمان میراث فرهنگی

فهرست منابع

- ۱- تذهیبی مسعود و شهبازی فریده، نقشمایه‌های ایرانی، امیر جلال‌الدین اعلم (ویراستار و مترجم)، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۴.
  - ۲- خزائی محمد، کیمیای نقش، تهران، حوزه‌ی هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۸.
  - ۳- خزائی محمد، هزار نقش، تهران، حوزه‌ی هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲.
  - ۴- دولتشاهی علی، نقش و نگارهای ایرانی، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۶۹.
  - ۵- زارعی باب‌الله، کتیبه‌ی کوفی مسجد جامع قزوین، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴.
  - ۶- سالمی علی، تمدن هخامنشی، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۳۴.
  - ۷- ستّاری محمد، منبت‌کاری، تهران، انتشارات امیرکبیر (کتاب‌های شکوفه)، ۱۳۶۸.
  - ۸- کالج مالکوم، پارتیان، مسعود رجب‌نیا، تهران، انتشارات سحر، ۱۳۵۷.
  - ۹- کریم‌نیا مینو، معرق روی چوب، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۵.
  - ۱۰- گلاک جی و گلاک سومی هیراموتو، سیری در صنایع دستی ایران، تهران، بانک ملی ایران، ۱۳۵۵.
  - ۱۱- گیرشمن رمان، هنر ایران در دوران پارسی و ساسانی، بهرام فره‌وشی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰.
  - ۱۲- گیرشمن رمان، هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی، عیسی بهنام، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱.
  - ۱۳- ویلسون اوا، طرح‌های اسلامی، محمدرضا ریاضی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۷.
  - ۱۴- هالدین دانکن، صحافی و جلد‌های اسلامی، هوش آذر آذرنوش، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۶۶.
- نشریات
- ۱۵- فصل‌نامه‌ی تخصصی فرش، دوره‌ی جدید، سال اول، شرکت سهامی فرش ایران، ۱۳۷۸.
  - ۱۶- هنر قالی‌بافی ایران، تهران، سازمان اتکا، ۱۳۵۷.

۱۷- Anthony Mult and Leonard Marrow, (1978), **Islamic Architecture Iran 2**, Scorpion publicotions, London.

۱۸- Julian Roby (general editor), (1996), **Lacquer of the Islamic Lands**, Nour foundation in assaciation with Azimuth Editions and oxford university press, London.

۱۹- Sheila S. Blair and Jonathan M. Bloom, (1994), **The Art and Architecture of Islam 1250-1800**, Yale university press, London.

